

Jr John M. Greene
1854

[illegible]

[illegible]

M. T. CICERONIS

AD QUINTUM FRATREM

DIALOGI TRES

DE ORATORE.

EX EDITIONIBUS OLIVETI ET ERNESTI,

ACCEDUNT NOTÆ ANGLICÆ.

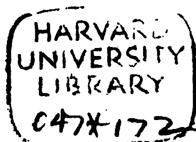
CURA

C. K. DILLAWAY. A, M.

TOM. II.

PHILADELPHIÆ:
PERKINS ET PURVES.
BOSTONIÆ: B. PERKINS.

1843.

STEREOTYPED AT THE
BOSTON TYPE AND STEREOTYPE FOUNDRY.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER SECUNDUS.

XLIII. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, et facta, et vitam eorum qui agent causas, et eorum pro quibus; et item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [vultûs,] pudoris significatio, verborum comitas; si quid persequare acrius, ut invitus et coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ

proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus judicis acri et vehementi quâdam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, submissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: et hoc vel in principiis, vel in re narrandâ, vel in perorandâ, tantam habet vim, si est suaviter et cum sensu tractatum, ut sæpe plus quam causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibitâ etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes

judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt et propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum suâ sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, et natura corporis, cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem causam et gravem, ad animos judicum pertractandos, omni mente in eâ cogitatione curâque versor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, et (ut ante dixi) suâ sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent; accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer quietusque judex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo exci-

tanda, nihil adjuvante naturâ. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poëtâ dicta est "flexanima, atque omnium regina rerum," oratio, ut non modo inclinantem impellere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere diceret, et in causâ M' Aquilii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret: quæ, mehercule, ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo, significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere, videaris.

Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil

esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non, mehercule, unquam, apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse, in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique, ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens, accesseris.

XLVI. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum

sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro, accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius; quanquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est): sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed (ut dixi) ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ex personâ mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

"Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
Neque paternum aspectum es veritus?"

Nunquam illum "aspectum" dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem, inflexâ ad miserabilem sonum voce,

"Quem, ætate exactâ, indigem
Liberûm lacerâsti, orbâsti, exstinxsti; neque fratris necis,
Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus" . . . .

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis, in scribendo, leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M' Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illâ causâ perorandâ fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordiâ sum ipse captus. Sen-

si equidem, tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœstum ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de quâ quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem. Cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego, illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem; non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno, miseratio, omniumque Deorum et hominum et civium et sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda, fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere, possitis. Quanquam te quidem quid hoc doceam, qui, in accusando sodali et quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitâras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causâ superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribuniciam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judi-

cium vocabas: deinde principem et senatûs et civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republicâ queri summâ cum dignitate existimarere; ego, homo censorius, vix satis honeste viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hîc ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, et prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem liber-

tatis, populo Romano dari, sine nobilium dissensione, potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali, esse ponendum. Quod si unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur (id quod docebam sæpe esse concessum), nullam illâ causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitûs. Sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium (a quo erant ipsi propter judicia abalienati), renovabam [atque revocabam].

XLIX. Quod ubi sensi me in possessione judicii, ac defensionis meæ, constitisse, quod et populi benevolentiam mihi conciliâram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos, vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum (de quo ante disputavi) lenitatis et

mansuetudinis cœpi; me, pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, et pro meâ omni famâ prope fortunisque, decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso, deprecatum. Sic, in illâ omni defensione atque causâ, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleiâ dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidiâ renovandâ, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus, viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.

L. Hîc Sulpicius, Vere, hercule, inquit,

Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium, tradidissem; quod tuum principium, Dii immortales, fuit! qui timor! quæ dubitatio! quanta hæsitatio, tractusque verborum! Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere; quam tibi primum munîsti ad te audiendum viam! Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur; serpere occulte cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam, non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam, fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidiâ, misericordiâ miscuisti! Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutâsti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: istam enim ipsam demonstrationem defensionum tua-

rum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare, solemus: docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam, quoniam hæc fere maxime sunt in judicum animis (aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus) oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis qui illis boni atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in eâ re quam defendas,

aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eamque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causâ suâ. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam (cui maxime invideri solet) nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et a nobis ac nostris demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in iracundiâ vel excitandâ vel sedandâ: nam, si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id [factum] augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos [viros, aut] in eos in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ; nec minus virium opus sit in eâ comprimendâ, quam in excitandâ. Invident autem homines maxime paribus, aut

inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolâsse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, et eo magis, si intolerantius se jactant, et æquabilitatem juris, præstantiâ dignitatis aut fortunæ suæ, transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis, esse parta; nec ad suum commodum, sed ad aliorum, esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen eâ non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, et pervagatum; [invidetur autem præstanti florentique fortunæ]) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permixta esse videatur. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut, intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita, cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta et

prostrata virtus maxime luctuosa est; et, ut illa altera pars orationis, quæ, probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque submissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus (quorum alterum lene, alterum vehemens, esse volumus) difficilis ad distinguendum similitudo. Nam, ex illâ lenitate, quâ conciliamur iis qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, quâ eosdem xcitamus, influat oportet aliquid, et ex hac vi nonnunquam animi aliquid [inflammandum est] illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in quâ asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quâdam gravitate et contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, et illo in quo vis atque contentio quæritur, et hoc quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda [sunt,] et exitus tamen spissi et producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis; abest enim totum a causâ; et homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant; nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter

discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur, ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhærescit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem, requirit, quam consequi, nisi multâ et variâ et copiosâ oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare, qui aut breviter aut submisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causâ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causâ leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordiâ invidia, tollatur.

LIV. Suavis autem est, et vehementer sæpe

utilis jocus, et facetiæ; quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe; neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, meâ sententiâ, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque, cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula et salsa multa Græcorum; nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et præter ceteros, Attici, excellunt: sed, qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus superior cavillatio, hæc altera dicacitas, nominata est. Leve nomen habet utraque res; quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis persæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed, cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non

desideretur (natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante, et voce, et ipso genere sermonis); tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, "Furem se videre," respondit? quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententiâ, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quâdam et joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati; in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium, "flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam

bona dicta teneat:" hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

LV. Sed, ut in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit; sic, in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumeliâ judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit! atque illa brevia, cum ille diceret, se sine causâ sudare; "Minime mirum," inquit; "modo enim exîsti de balneis." Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitâsset, et alteri de coloniâ Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Serviliâ, et cum contraria inter sese de republicâ capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, "Forte evenit, ut in Privernati essemus:" "Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse." Deinde ex libro secundo, "In Albano eramus ego et Marcus filius:" "Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, nôrat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is

nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur." Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) "In Tiburti forte assedimus ego et Marcus filius." "Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod, nisi puberem te," inquit, "jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset." Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis, non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eâdem causâ funere efferretur anus Junia? Pro, Dii immortales! quæ fuit illa, quanta vis! quam inexspectata! quam repentina! cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summâ gravitate et celeritate verborum, "Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt: an juri civili? est paternum: sed dicet, te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem et cæsis solium tibi paternum recepisse: an rei militari? qui nun-

quam castra videris: an eloquentiæ? quæ nulla est in te: et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas, non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem, tibi ullum locum reliquisti."

LVI. Sed hæc tragica atque divina: faceta autem et urbana innumerabilia ex unâ contentione meministis: nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam hujus contra collegam in censurâ nuper, neque lepore et festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse sæpe, et eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum, in hoc, Crasso paulum inviderem: nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse et videri (quod isti contigit uni), id

mihi vix ferendum videbatur. Hîc cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem, quomodo utamur, cum opus sit, quærimus; ut in adversarium, et maxime, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quam quæ priores: nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti; ut, in istâ ipsâ concione, nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum, videretur.

LVII. Tum Sulpicius, Quid igitur? inquit. patiemur, Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis

ipse elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cum tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hîc cum Sulpicius reticuisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius jamdiu loquitur, ars ulla sit. Observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo, posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ naturâ, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone, præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a convivâ, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scenâ

gestum, spectante Roscio: quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, et docebo sus, (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audîsset, "fœnum alios" aiebat "esse oportere." Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosiâ alendus esse videatur: verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen, defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simul ac perpaululum gustâris, extrudam et ejiciam.

Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quâtenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et

quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, et regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine et deformitate quâdam continetur: hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum: vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen, uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat, et relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Quâtenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus: nam nec insignis improbitas, et scelere juncta, nec rursus miseria insignis, agitata ridetur: facinorosos enim majore quâdam vi, quam ridi-

culi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordiâ maximâ, digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vitâ hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque, belle agitata, ridentur. Est etiam deformitatis, et corporis vitiorum, satis bella materies ad jocandum: sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum est, quâtenus. In quo, non modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam, si quid perridicule possis: vitandum est oratori utrumque; ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, "comedisse eum lacertum Largii," cum esset cum eo Tarracinæ de amiculâ rixatus: salsa, attamen a te ipso ficta

tota narratio. Addidisti clausulam, totâ Tarracinâ tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM: cum quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, "Lacerat lacertum Largii mordax Memmius." Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas, vere quod narrare possis (quod tamen est mendaciunculis aspergendum), sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus, omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quâdam depravatâ imitatione sumi solet, ut idem Crassus, "per tuam nobilitatem, per vestram familiam." Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultûs et vocis imitatio? "Per tuas statuas" vero cum dixit, et extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: "Tibi ego, Antipho, has sero," inquit: senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præstet idem ingenuitatem et ruborem suum,

verborum turpitudine et rerum obscœnitate vitandâ.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narratâ aliquâ, quales sint, intelligantur; aut, imitatione brevi injectâ, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiæ quodam acumine movetur. Sed, ut in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic, in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris, familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? Non, mehercule, in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. "Licet," inquit, "rogare?" Philippus. Tum quæsitor properans, "Modo breviter." Hîc ille, "Non accusabis: perpusillum rogabo." Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam testis ipse: omnis est risus in judicem conversus: visum

est totum scurrile [judicium]. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, qui se vult dicacem, et, mehercule, est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. "Cœnabo," inquit, "apud te," huic lusco familiari meo, C. Sextio: "uni enim locum esse video." Est hoc scurrile, et quod sine causâ lacessivit, et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore: "Manus lava," inquit, "et cœna."

Temporis igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum, distinguet oratorem a scurrâ; et, quod nos cum causâ dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, et sine causâ. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius, cum M. suo fratre, complexus esset: "Puer, abige muscas?" Risum quæsivit, qui est, meâ sententiâ, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentiâ et gravitate, moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur

sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re haberi, alias in verbo; facetiis autem maxime homines delectari, si quando risus conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis et quasi deformibus, ponitur; velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, "Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:" quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem etiam verbis.

Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio, graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, "Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem," præclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, "Ubi est vetus illud? num claudicas? at hic clodicat," ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. "Quid hoc Nævio ignavius?" severe Scipio: at in male olentem, "Video me a te circumveniri,"

subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo.

Ex ambiguo dicta vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate, versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, "Noli mirari," inquit, "si non convenit: caput enim magnum est:" laudabile, et honestum. At ex eodem genere est: "Calvus satis est; quod dicit parum." Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa et gravia sumantur.

Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore, ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum

LXII. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum; morosum, [superstitiosum,] suspiciosum, gloriosum, stultum: naturæ ridentur ipsæ; quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, et cursim; aliter

enim minime est liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re (ut ante divisi) positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent: magis ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum studiose pilâ luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum "brachium fregisse" diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

"Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit."

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, "non esse sextantis." Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellet: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque

ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud exspectamus, aliud dicitur. Hîc nobismet ipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius; ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percontatus ita, "Quanti addictus? mille nummûm." Si addidisset tantummodo, "Ducas licet;" esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed, quia addidit, "Nihil addo: ducas licet;" addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur), permulta tamen acute dicemus.

Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod, in literâ positum, Græci

vocant *Παρονομασίαν*, ut *Nobiliorem, mobiliorem* Cato; aut, ut idem, cum cuidam dixisset, "Eamus deambulatum;" et ille, "Quid opus fuit *de?*" "Immo vero," inquit, "quid opus fuit *te?*" aut ejusdem responsio illa, "Si tu et adversus, et aversus, impudicus es."

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in Campo Martio nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua pars versûs, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

"St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tantâ confidentiâ estis? auferte istam enim superbiam."

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

"Senti'n' senem esse tactum triginta minis?"

In hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrâsse gloriaretur, "Agas asellum," et cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis, posita ducantur.

Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam, rem accipere videare; ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus hujus ridiculi insigni aliquâ et notâ re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogâsset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset; "Tu vero," inquîsti, "molestus non eris:" "Jubebis igitur te," inquit, "suscitari?" et tu, "Certe negâram te molestum futurum." Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuriâ suâ renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset, "Dic de L. Manlio;" "Virum bonum," inquit, "egregiumque civem esse arbitror." Ridicule etiam illud. L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, "Ex tui animi sententiâ tu uxorem habes?" "Non, hercule," inquit, "ex mei animi senten-

tiâ." Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est exspectatum: naturâ enim nos (ut ante dixi) noster delectat error; ex quo, cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutatâ oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, "Dic mihi," inquit, "M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti?" "Ut sementem feceris, ita metes," inquit. Ex translatione autem, ut, cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, "turmales" dixit "displicere." Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Ælius Lamia, deformis, ut nôstis; qui cum interpellaret odiose; "Audiamus," inquit, "pulchellum puerum," Crassus. Cum esset arrisum, "Non potui mihi," inquit Lamia, "formam ipse fingere; ingenium potui." Tum hic, "Audiamus," inquit, "disertum:" multo etiam arrisum est vehementius.

Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam

aliam esse joci, aliam severitatis; gravium autem et jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrarie; quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut, Servius ille Galba, cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, et dixisset Libo, "Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis?" "Cum tu," inquit, "de cubiculo alieno." A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, "Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio."

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt; eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio; res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, et ponenda ante oculos, ea, quæ videantur esse verisimilia (quod est proprium narrationis), et quæ sint (quod ridiculi proprium est) subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum.

Trahitur etiam aliquid ex historiâ, ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, "Multos," inquit Antonius, "possum tuos Ajaces Oileos nominare." Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imagi-

nem: collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: "Erras," inquit, "Scaure: ego enim Magium non conservâsse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in ventre abstulisse:" ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, "Nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum."

Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helvium Manciam, "Jam ostendam, cujusmodi sis:" cum ille, "Ostende, quæso;" demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico, sub Novis, distortum, ejectâ linguâ, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est: ut cum Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, "tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset."

Etiam illa, quæ, minuendi aut augendi causâ, ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Crasse, in concione, "ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut, in forum descendens, caput ad fornicem Fabii demitteret." Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numan-

tiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, "Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram."

Arguta etiam significatio est, cum parvâ re, et sæpe verbo res obscura et latens illustratur; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo (ut existimabatur) avarus et furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno et gravi; "Nihil est, quo mihi gratias agas," inquit, "si malui compilari, quam venire:" ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, "Noli," inquit, "mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, et taurum immolavit." Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominiâ levârit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, "Quid tibi vis," inquit, "insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ

manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum." In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc nôrunt, Socratem opinor in hac ironiâ dissimulantiâque longe lepore et humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus, accommodatum. Et, hercule, omnia hæc, quæ a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum, condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causâ multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, "P. Mummium cuivis tempori hominem esse." Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari.

Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugnâ non affuerat, cum ille se custodiæ causâ diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; "Non amo," inquit, "nimium diligentes."

Acutum etiam illud est, cum ex alterius

oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex eâ prœlia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, operâ suâ se Tarentum recepisse; "Quidni," inquit, "meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses."

Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

. . . . . "Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, est mortuus:"

. . . . . "Quid est tibi
Ista mulier?" "Uxor." "Similis, medius fidius:"

et

"Quamdiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus."

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum; sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus, quasi stulte, cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audîsset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatum, "Aliquando," inquit, "tibi tuum negotium agere licebit." Valde hæc ridentur, et, hercule, omnia, quæ a prudentibus, quasi per dissimulationem [non] intelligendi, subabsurde salseque dicuntur. Ex quo genere est etiam,

non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, "Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur?" "Tardum:" ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet, et dixisset, "Tu igitur nihil vides?" "Ego vero," inquam, "a portâ Esquilinâ video villam tuam:" ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, et illum intus esse: paucis post diebus, cum ad Nasicam venisset Ennius, et eum a januâ quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, "Quid? ego non cognosco vocem," inquit, "tuam?" Hîc Nasica, "Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse: tu mihi non credis ipsi!"

Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audîsset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, "Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tuâ colu et lanâ?" "Non, pol," inquit, "audeo: nam me ad famosas vetuit mater accedere."

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est

illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, "Amabo te," inquit, "da mihi ex istâ arbore, quos seram surculos." In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse; "Ac magnam quidem," inquit; "neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit."

Me quidem, hercule, valde illa movent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, cum non a moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura, ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium.

"Quid ploras, pater?
Mirum ni cantem: condemnatus sum."

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, "Cave;" rogavit, "numquid aliud ferret præter arcam?"

Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: "Quæso," inquit, "prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis."

Movent illa etiam, quæ conjecturâ explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne; ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitûs, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, "Actum fide P. Rutilii;" Rutilius autem, "Ante factum, post relatum;" C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. "Quid ergo?" inquit Scaurus; "Æmilius fecit, plectitur Rutilius."

LXX. Ridentur etiam discrepantia. "Quid huic abest, nisi res et virtus?" Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævolâ gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum * * *

Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redîsset; "Perdam," inquit, "vocem, si id fecero:" "Melius est," inquit, "quam reum."

Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pom-

peii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; sederetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, "Vide," inquit, "Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor."

Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege Thoriâ, et premeretur Lucilius ab iis qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, "Non est," inquit, "Lucilii pecus illud: erratis:" (defendere Lucilium videbatur) "ego liberum puto esse: quâ lubet, pascitur."

Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus, multis probris objectis, P. Mucium judicem tulisset, "Ejero," inquit: "iniquus est:" cum esset admurmuratum, "Ah!" inquit, "P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus."

Ab hoc vero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audîsse dixisset; "Potest fieri," inquit, "Sile, ut is, unde te audîsse dicis, iratus dixerit." Annuit Silus. "Potest etiam, ut tu non recte intellexeris." Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. "Potest etiam fieri," inquit, "ut omnino, quod te audîsse dicis, nunquam

audieris." Hoc ita præter exspectationem acci dit, ut testem omnium risus obrueret.

Hujus generis est plenus Nævius, et jocus est familiaris, "Sapiens, si algebis, tremes:" et alia permulta.

LXXI. Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, "At, hercule," inquit, "tu tuis dignus." Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, et satis contumeliose, "Quid fers, Cinciole?" quæsîsset; "Ut emas," inquit, "Cai, si uti velis."

Sæpe etiam salse, quæ fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cum, ceteris in Campo exercentibus, in herbâ ipse recubuisset, "Vellem hoc esset," inquit, "laborare." Salsum est etiam, quærentibus et quasi percontantibus lente respondere, quod nollent; ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, et quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset; "Me istorum," inquit, "nihil credere."

Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri, solent.

Hæc autem, quæ sunt in re, et in ipsâ sententiâ, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi naturâ quâdam aptâ ad hæc genera, et moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

Sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pomtinum diverteris, neque amœnum neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiêsse, et iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem

jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum et argumenta causæ, et eos locos quibus animi judicum conciliantur, et illos quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert.

Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autem vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum, bono illo ornando et augendo dissimulatum, obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum: sin autem in conciliatione aut in permotione causa est, ad eam

me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, confero.

Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela; sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos a contrariâ defensione, et ad nostram conor traducere.

Duo denique illa, quæ facillima videntur, (quoniam quæ difficiliora sunt, non possum) mihi pro meo jure sumo: unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco, nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de meâ nunc, non de aliorum, facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto, fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ similem fugam; consistere vero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci, causâ cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum et providendum puto, quodque me sollicitare summe solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque;

sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quam non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causâ, sive quærendi.

Tum Julius, Ego, mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum, propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoriâ teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini: cetera in te summe esse laudanda; illud vero improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum

putes, nihil in causâ mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed et tu, et vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quâdam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis; cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere; (sed ego non de præstanti quâdam et eximiâ, sed prope de vulgari et communi prudentiâ disputo;) ut apud Græcos fertur incredibili quâdam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse, se traditurum: cum ille quæsîsset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in

homine acerrimi ingenii, quam potens et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse; cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audîsset vidissetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio et timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. Non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hîc quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris! habet enim et voluntatem nocendi in iracundiâ, et vim in ingenio, et pondus in vitâ; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, et sæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet,

quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, "Occidit ille." "Adversariumne?" "Immo vero," aiunt, "se, et eum quem defendit."

LXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidiâ accidere posse: ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed, laudando et efferendo, invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali! Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos, sine ullâ præmunitione orationis, acerbius et contumeliosius invehare; nonne abs te judices abalienes? Quid? si, quæ vitia aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu, in adversariis exprobrando, non intelligas, te in judices invehi, mediocre peccatum est?

Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundiâ, causam re-

linquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor; ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus, esse videatur.

In ipsis autem argumentis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo; sin id minus, ut certe nequid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum; altera, quæ oratorum judicio et prudentiâ comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

Ut vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causâ dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt; ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere.

LXXVII. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus [omnes] ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex omnibus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et ceteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca

dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanare possint.

Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus et in exordiendo et in perorando; digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causâ, sæpe utile est. Itaque vel, narratione expositâ, sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt, ad agendum et ad ornandum, gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio

satisfactum non sit, multo plus sit in reliquâ causâ laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione, firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria, (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem, conjiciantur.

Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio: nam, si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum vero causarum propria, esse debent. Prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat; et ait

idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut et venustati vel maxime serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non sæpe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decer nitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem, valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum, in quâ non vis potius, sed delectatio, postulatur? Nihil est denique in naturâ rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.

Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco, totâ causâ pertentatâ atque perspectâ, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum: sic et facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cum erunt pæne ex intimâ defensione deprompta, et apparebit, ea non modo non esse

communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex eâ causâ, quæ tum agatur, effloruisse.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula et aditus, sic causis principia, proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsâ re est exordiri sæpe commodius.

Sed, cum erit utendum principio (quod plerumque erit), aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex adversario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos beneque existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia

ex eo genere gignuntur. Nam et attentum, monent Græci ut principio faciamus judicem, et docilem; quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in principiis, quod et attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant, et dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis, dicuntur, aut arguendo, aut refellendo

Maxima autem copia principiorum, ad judicem aut alliciendum aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causâ; quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tanquam citharœdi procœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum, esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter jubent; si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; sin tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Ut illa, "Nam is postquam excessit ex ephebis," quam longa est narratio! Mores adolescentis ipsius, et servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma et lamentatio sororis, reliqua, pervarie jucundeque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsîsset,

"Effertur, imus; ad sepulcrum venimus:
In ignem posita est,"

[fere decem versiculis] totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, "Effertur, imus," concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi, "In ignem posita est;" tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis, et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas, et multo apertius ad intelligendum est, si sic con-

sistitur aliquando, ac non istâ brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est, non esse obscurum in re narrandâ, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera; vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem; vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causâ locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur.

LXXXI. Sed, quando utendum sit, aut non sit, narratione, id est consilii: neque enim, si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et, quidquid poterit, detrahamus; ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidiâ, non stultitiâ, fieri putat, ut causæ noceamus, accidat:

nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis: namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem et confirmationem et reprehensionem quærit: sed, quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc et naturâ, et utilitate, et tractatione, conjuncta sunt.

Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium ex-

plicare suum de maximis rebus; et honesti, et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere, possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenii ostentationis suspicio.

Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo, in suadendo, nihil est optabilius, quam dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt Nemo est enim, præsertim in tam clarâ civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, eâ neglectâ, ne dignitatem quidem posse retineri.

Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii militum, [utilitates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget,

posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utrâque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit.

Ad consilium autem de republicâ dandum, caput est, nôsse rempublicam; ad dicendum vero probabiliter, nôsse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam, aut cohortatione, aut commemoratione aliquâ, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam, concitandos, sæpe etiam a temeritate, iracundiâ, spe, injuriâ, invidiâ, crudelitate, revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concionis, naturâ ipsâ ad

ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi; quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio, dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione vel invidiâ, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque famâ; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metûs multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio; quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, et celeritas, et breve aliquod dictum, nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitiâ, et sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quâque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium lauda-

tionum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed, et quia multa sunt orationum genera, et graviora, et majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, et quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci [legendi, qui magis aut] delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causâ, laudationes scriptitaverunt; quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesiläus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique, laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causâ, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus.

Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det aut extrinsecus aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac

moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona; in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecuniâ, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes et copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi, facultatem et materiam dedisse.

Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine quâ nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quâdam comitate ac beneficentiâ, positæ; aliæ, quæ in ingenii aliquâ facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus; omnes enim hæ virtutes non tam ipsis qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia et magnitudo animi, quâ omnes res humanæ tenues et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen, in laudando, jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: ferunt enim aures hominum, cum illa

quæ jucunda et grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et, quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque, in ceteris, res gestæ ad cujusque virtutis genus, et vim, et nomen, accommodabuntur.

Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, et admirabilis, videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortunâ, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam felicitatem ipsam Deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut

magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

Est etiam cum ceteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio (quod nemo negat), oratori virtutum omnium cognitionem, sine quâ laudatio effici non possit, esse necessariam.

Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi et vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

Habetis, de inveniendis rebus disponendisque, quid sentiam: adjungam etiam de memoriâ, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge vero, inquit Crassus: li-

benter enim te, cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque, perspicio: et, quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tuâ potestate: si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Crannone in Thessaliâ Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa, ornandi causâ, poëtarum more, in Castorem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudâsset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodîsse, vidisse neminem: hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: eâ ruinâ ipsum

oppressum cum suis interiisse. Quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur, ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quæ memoriâ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda; sic fore ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cerâ, simulacris pro literis, uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipiendâ causâ, quæ ipse cogitâris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoriâ vigent, sciunt, quid, et quâtenus, et quomodo, dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis ali-

quando a se acta, multa ab aliis audita, meminerunt.

Quare confiteor equidem, hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriâ fere quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, et ab adspectûs judicio remotas, conformatio quædam, et imago, et figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

His autem formis atque corporibus, sicut omnibus quæ sub aspectum veniunt, admonetur memoria nostra, atque excitatur: sed locis opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest: quare, ne in re notâ et pervulgatâ multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem et exercitatio dabit; ex quâ consuetudo gignitur; et similium verborum conversa et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et, unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione et modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam, singulis personis bene positis, notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis, comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memo-

riam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, et divinâ prope memoriâ, Athenis Charmadam, in Asiâ (quem vivere hodie aiunt) Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cerâ, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis; sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim; nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre, respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quod magno sum levatus

errore, et illâ admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognôsse, et undique collegisse, usuque doctum partim correxisse, video, partim comprobâsse. Neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam, admiror, et simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ, sine summo studio et labore et doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognôssemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudentius vel invitius (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem et censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim, arripui, quæ subsecivis operis

(ut aiunt), iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo, se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines .... quid dico, "sæpe"? immo nonnunquam: (sæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, quam quæstor, abfuerim?) sed tamen audivi, (ut heri dicebam) et Athenis cum essem, doctissimos viros, et in Asiâ istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius, in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio præter-

missum, non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cuoere sentirem.

Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? Deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utrâque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit.

Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus; sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est: id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam

id temporis est, surgendum censeo, et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

LIBER TERTIUS.

I. Instituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quem, post Antonii disputationem, Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte exstincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus eâ oratione, quæ ferebatur habita esse in concione a Philippo; quem dixisse constabat, "videndum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere non posse;" mane, idibus Septembris, et ille et senatus frequens, vocatu Drusi, in curiam venit.

Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hîc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum audivi, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatûs: cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligâsset, consilium senatûs a republicâ repudiaret. Hîc cum homini et vehementi et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. "An tu, cum omnem auctorítatem universi ordinis pro pignore putâris, eamque in conspectu populi Romani concideris; me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa

sunt concidenda, si Crassum vis coërcere: hæc tibi est excidenda lingua; quâ vel evulsâ, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit."

II. Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, "Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatûs neque consilium reipublicæ, neque fidem defuisse," ab eo dictam: et eundem (id quod in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo affuisse.

Illa tanquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse, audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur, et corruunt, et ante, in ipso cursu, obruuntur, quam portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis et ingenii

laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a Diis immortalibus vita, sed donata mors, esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidiâ senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in quâ ipse florentissimâ multum omnibus gloriâ præstitisset.

III. Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoriâ, Q. Catu-

lum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vitâ se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque, censor imperatoriis manubiis ornârat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum republicâ pariter, et cum illâ simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suâpte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse, vidit: cui mœrori (quâ mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicârant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius autem, qui in eâdem invidiæ flammâ fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui

quidem, ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, et pœna temeritatis non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror: nam tibi aut, pro virtute animi constantiâque tuâ, civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicâsset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam civium cædem, bonorum victoria, mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui, propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione revocâsti. Sed, quoniam hæc jam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri, magnâ compensati gloriâ, mitigantur; pergamus ad ea solatia, quæ non modo, sedatis molestiis, jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi

reliquum, ac pæne postremum, memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequâquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a ceteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim (qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset), quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem, fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut judicare non possint: nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrinâ præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requiêrunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrimâ atque attentissimâ cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando, probe nôsset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum deditâ operâ, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in quâ Crassus lectulo posito recubuisset, cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde, cum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in mediâ silvâ placet? Est enim is maxime et opacus, et frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in silvam venitur, et ibi, magnâ cum audiendi exspectatione, considitur.

Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi

in optimâ meâ causâ libertatem recusandi: quanquam, in partiendâ disputatione nostrâ, cum sibi, de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam, cum omnis ex re atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et unâ vi atque unâ consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum a ceteris per seipsum constare, aut, quo cetera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed si hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi; est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Ubi enim perspecta vis est rationis ejus, quâ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus

quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos, humi strati, suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nôsse et tenere debemus. Una est enim (quod et ego hesternâ die dixi, et aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius) eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesve delata est. Nam, sive de cœli naturâ loquitur, sive de terræ, sive de divinâ vi, sive de humanâ, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus; et, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata.

Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione meâ plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri

posse, non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed, priusquam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam et auribus multa percipimus, quæ, etsi nos [vocibus] delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent; et reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maxime suavitatis.

At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in quâ præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte suâ deesse videatur. Et, si

hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum; quanto admirabilius in oratione atque in linguâ? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quam apud Græcos Æschylus, Sophocles, Euripides, quanquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

Aspicite nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum non princeps temporibus illis fuit? et suo tamen quisque in genere princeps.

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit

hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pæne solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas pæne comice, tristes remisse, severas hilare, forenses scenicâ prope venustate, tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo prope æquales, Sulpicius et Cotta. Quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis: hæret in causâ semper, et, quid judici probandum sit, eum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem, fortissimo quodam animi impetu, plenissimâ et maximâ voce, summâ contentione corporis, et dignitate motûs, verborum quoque eâ gravitate et copiâ est, ut unus ad dicendum instructissimus a naturâ esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor; quoniam

sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur: quid tam dissimile, quam ego in dicendo et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.

Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum et ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unâquâque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summâ orationis varietate, nullâ nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, et difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motûs mei mediocritate, et ex eo, quod, quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare, et quod aliquanto me major in verbis quam in sententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur.

Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissi-

militudines, tam certæ res cujusque propriæ, et in eâ varietate, fere melius a deteriore, facultate magis quam genere, distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex quâ meâ disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in unâ institutione, formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum et magistrorum exîsse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus), quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis, uti solere: alterum enim, exsultantem verborum audaciâ, reprimebat, alterum, cunctantem et quasi verecundantem, incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum

alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur a me, ad omnium vestrûm studium, et ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrinâque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientiâ literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando, ornandi causâ, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus.

XI. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut et verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, et spiritus, et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius; nolo verba exiliter [animata] exire, nolo inflata, et quasi anhelata gravius: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis; sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ, nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra

modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industriâ consectantur. Rustica vox et agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus et suavitas ista delectat; omitto verborum, quanquam est caput; verum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo et legendi et loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit: domicilium tantum in illâ urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate; tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nôstis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vincat.

XII. Quare, cum sit quædam certa vox Romani generis urbisque propria, in quâ nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam, fugere discamus. Equidem, cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod, multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt); sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce, sed presse, et æquabiliter, et leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut *iota* literam tollas, et *E* plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores, videtur imitari.

Hîc cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te

reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, [Tum quod] monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: sunt autem mea multo et plura, et majora, quam dicis: quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, et lectio veterum oratorum, et poëtarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longâ continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causâ ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis perso-

nis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re suâ diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus, (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius

pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ, continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus. Si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem, non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contemsit eum, qui minus id facere potuisset.

In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipsâ oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nomino.

Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam tene-

ant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vitâ, quandoquidem in eâ versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; (quanquam sunt omnes virtutes æquales et pares, sed tamen est species alia magis aliâ formosa et illustris; sicut hæc vis, quæ, scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summâque prudentiâ:) quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eâdem autem alii prudentiâ, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civita-

tibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita, propter tranquillitatem, et propter ipsius scientiæ suavitatem, quâ nihil est hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex eâ summâ facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda et investiganda, duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi et bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se, a Peleo patre, Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret "oratorem verborum, actoremque rerum." Sed ut homines, labore assiduo et quotidiano assueti, cum tempestatis causâ opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum; sic illi, a negotiis publicis (tanquam ab opere) aut temporibus exclusi, aut voluntate suâ feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puero-

rum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt.

XVI. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republicâ propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in republicâ versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt, qui, cum ipsi doctrinâ et ingeniis abundarent, a re autem civili et a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui, omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentiâ, et acumine, et venustate, et subtilitate, tum vero eloquentiâ, varietate, copiâ, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, et ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus inge-

nium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod, ex illius variis, et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus, alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, et multum disjunctæ et dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et esse arbitrarentur.

XVII. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamârat, Cynici primum, deinde Stoïci: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectârant, Cyrenaïca philosophia manavit, quam ille et ejus posteri simpliciter defenderunt, ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt.

Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui

se omnes fere Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi et disputationibus sunt jamdiu fracta et exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii, et gerendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis, esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curiâ, fortasse sapienter, hac præsertim republicâ. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ullâ contumeliâ dimittamus: sunt enim et boni viri, et (quoniam sibi ita videntur) beati; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, quod negant versari in republicâ esse sapientis. Nam, si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse (id quod maxime cupiunt) otiosi.

XVIII. Stoïcos autem, quos minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel, quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber, esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, [attamen] ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possis. Alia enim et bona et mala videntur Stoïcis, et ceteris civibus, vel potius gentibus; alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii; vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ: nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et,

qui Xenocratem, Polemo et Crantor nihil ab Aristotele, qui unâ audierat Platonem, magnopere dissensit: copiâ fortasse, et varietate dicendi, pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis, hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensûsque judicium, primumque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

Hinc hæc recentior Academia emanavit, in quâ exstitit divinâ quâdam celeritate ingenii dicendique copiâ Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum, L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quod-

dam, et portuosum; oratores autem in inferum hoc Tuscum, et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errâsset.

Quare, si hac eloquentiâ atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; et, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere (quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius, explicavit Antonius); sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me; ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis.

Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, et, si illam præclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulchritudinem adamâstis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia, vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi, usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad

virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum dicendi ratione jungebant; postea dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi, mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si manere in pristinâ communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum multitudinem, tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numâ, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti; sic Socratici a se causarum actores, et a communi philosophiæ nomine, separaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

XX. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, et petam a vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore, dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritiâ doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse; quippe qui omnium maturrime ad

10*

publicas causas accesserim, annosque natus unum et viginti, nobilissimum hominem et eloquentissimum in judicium vocârim; cui disciplina fuerit forum; magister usus, et leges, et instituta populi Romani, mosque majorum. Paulum sitiens, istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asiâ cum essem, æqualem fere meum ex Academiâ rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoriâ commemoravit Antonius; et, inde decedens, Athenis; ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo,) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat; eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omniaque, ad quancumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri

doctrinâ, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in unâ philosophiâ quasi tabernaculum vitæ suæ collocârunt, multum sane in disputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere, ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in quâ Velleius est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoïci possint dicere, quâ in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam, concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometriâ, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophiâ, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus; eaque exercitatâ oratione poliuntur. Hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsâ exercitatione communi, istos quidem [nostros] verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aris-

totelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, et in omni causâ duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, et Carneadis, contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus et sapiens esse orator potest.

Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exiguâ disputatione hesterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

XXII. Tum Catulus, Haudquâquam, hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea naturâ rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo, viderere: nunc intelligo, illa

te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere.

Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet: semper enim, quâcumque de arte aut facultate quæritur, de absolutâ et perfectâ quæri solet. Quare, si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio. Quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homi-

nes res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec vero (id quod tu recte commeministi) ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ, concesserint.

XXIII. At, si quæris, Catule, de doctrinâ istâ quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui, ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vitâ sunt aliud acturi. Magister hîc Samnitium et summâ jam senectute est, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognôrat, fuit, ut est apud Lucilium,

"quamvis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuivis satis asper:"

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies et noctes virum summâ virtute et prudentiâ vidèbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed, si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quæstio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosâ delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut, si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam, fortasse, si assequi non possim. At alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pilâ, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod

senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se, meâ sententiâ, sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas; et, hercule, assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis.

Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa et tam alte repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est majus, quam illud vulgare ac forense. Ap-

paratu nobis opus est, et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum, facilis est vel ratio, vel, sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini (si Diis placet) hoc biennio magistri dicendi exstiterunt; quos ego censor edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed, contra, ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam, apud Græcos qui ejusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientiâ: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, et cum impudentiæ ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. Quanquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac

perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

XXV. Ornatur igitur oratio genere primum, et quasi colore quodam et succo suo: nam, ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, disposita quædam insignia et lumina.

Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos qui audiant, et quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: (non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus et ingenia me hortantur vestra, et ætates.) Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt volup-

tate, et specie primâ acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus! quæ tamen, etiamsi primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos, in antiquis tabulis, illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones et falsæ voculæ, quam certæ et severæ! quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari summâ et acerrimâ suavitate conditis, quam his moderatis; et magis laudari, quod ceram, quam quod crocum, olere videatur; in ipso tactu esse modum et mollitudinis et lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter ceteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit! Quis potione uti aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime effugiant satietatem. Sic, omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est; quo hoc minus in oratione miremur; in quâ, vel ex poëtis vel oratoribus, possumus judicare, concinnam, dis-

tinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturnâ. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quod sensus, in nimiâ voluptate, naturâ, non mente satiantur; in scriptis et in dictis, non aurium solum, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, "*Bene!*" et "*Præclare!*" quamvis nobis sæpe dicatur: "*Belle!*" et "*Festive!*" nimium sæpe nolo; quanquam illa ipsa exclamatio, "*Non potest melius,*" sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

"Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam, petit:"

sed abjicit prorsus, ut in proximos,

"Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras!"

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter,

"Quid petam præsidii?"

quam leniter! quam remisse! quam non actuose! instat enim

"O pater! o patria! o Priami domus!"

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu et exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque submittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est, quâ de parte dixit Antonius: hæc formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet, non solum ad augendum aliquid et tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum.

XXVII. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit

Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi et vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui, quanquam proprii causarum, et inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universâ re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt; quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem; alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur; apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, utili-

tate, honore, ignominiâ, præmio, pœnâ, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, et vim, et artem habere debemus. Sed, quoniam, de nostrâ possessione depulsi, in parvo et eo litigioso prædiolo relicti sumus, et, aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus; ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particulâ parvâ urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philosophi aut Academici nominantur, (olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur) omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ controversiæ certis temporibus ac reis, hoc modo: Placeatne a Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinite de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus causam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæstio infinita et quasi proposita, consultatio nominatur, atque hactenus loquuntur.

Etiam hac, in instituendo, divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut, ex jure civili surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum laciniâ. Nunc enim apud Philonem, quem in Academiâ maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in primâ arte tradendâ nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim neque naturam ejus, nec partes nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopiâ reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de quâ quæri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis quæ in civitate et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur; ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos, expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda respublica? Cognitio-

nis autem tres modi, conjectura, definitio, et (ut ita dicam) consecutio. Nam, quid in re sit, conjecturâ quæritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia? Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut, si quæratur, Quid sit sapientia? Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri?

Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo: Naturâne sit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ sit origo cujusque rei? ut, Quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, et ratio; ut, si quæratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione: ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti?

Definitionis autem sunt disceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur: ut, Ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cum res distribuitur in partes; ut, si quæratur, Quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum? aut, cum, quæ

forma, et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi.

Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione; Laus an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisve rebus: ut, Expetendine honores sint? Num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causâ mortem obire? Comparationis autem duo sunt modi; unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut, *metuere* et *vereri*; ut *rex* et *tyrannus*; ut *assentator* et *amicus*: alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari, laude ducantur? Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur.

XXX. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur (quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum est silva subjecta), aut in animorum aliquâ permotione aut

gignendâ, aut sedandâ tollendâve, tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et (si ita res feret) mitigatio.

Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si quâ in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio; eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paulo secus a me atque ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam, ex illis locis quos exposuit Antonius, omnia sunt, ad quæque genera quæstionum, argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo, non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, et, a privatâ ac singulari controversiâ, se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii qui audiant, naturâ, et genere, et universâ re cognitâ, de singulis reis, et criminibus, et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque, a minutis angustisque concertationibus, ad omnem vim varietatemque vos disserendi tradu-

cendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis neque procudenda lingua est, sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

XXXI. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis, adhibendi auctores et principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam atque vacuam, abundantes otio, (nobis occupatis) involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgiâ Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitiâ, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione, dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, et quam intuentur,

transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem; sed, cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognôrit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit.

In hoc igitur tanto tam immensoque campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: et, si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, exsistit ex rei naturâ quidam splendor in verbis: sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinâque puerili, et flagret studio, et a naturâ adjuvetur, et, in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognôrit: næ ille haud sane, quemadmodum verba struat et illuminet, a magistris istis requiret: ita facile, in rerum abundantiâ, ad orationis ornamenta, sine duce, naturâ ipsâ, si modo est exercitata, labetur.

XXXII. Hîc Catulus, Dii immortales! inquit; quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putâsse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos. Ex quibus Elëus Hippias, cum Olympiam venisset, maximâ illâ quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cunctâ pæne audiente Græciâ, nihil esse ullâ in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebuspublicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se suâ manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiârint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagorâ Abderitâ, loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de naturâ rerum, et disseruit et scripsit. Ipse ille Leon-

tinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, quâ de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græciâ, soli ut ex omnibus, Delphis, non inaurata statua, sed aurea, statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos, in Græciâ, majore quâdam vel copiâ vel gloriâ floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis, esse tribuendum statuam; cum tu, in aliâ linguâ ac moribus natus, occupatissimâ in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientiâ atque exercitatione sociâ-

ris; illi, nati in literis, ardentesque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem et traditum et suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, Non in hac, inquit, unâ, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis, mederentur? num, geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in quâ elaboraret, seponeret?

Equidem sæpe hoc audivi de patre et de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloriâ vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nôsset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M' vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili

ad eos, verum etiam de filiâ collocandâ, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio, referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, (qui omnes pontifices maximi fuerunt) ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur; iidemque et in senatu et apud populum, et in causis amicorum, et domi et militiæ, consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam, defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut, quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere et laboravit, et præstitit: num, propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam, tardior in republicâ capessendâ fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigârit et scierit, tum etiam conscripserit.

Nunc, contra, plerique ad honores adipiscendos, et ad rempublicam gerendam, nudi veniunt atque inermes; nullâ cognitione rerum, nullâ scientiâ ornati. Sin aliquis excellit unus e multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem

(quæ sane nunc quidem obsoleverunt), aut juris scientiam, ne ejus quidem universi (nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit), aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum, societatem cognationemque non nôrunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus; nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis, exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinâque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copiâ sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum

Athenis fieri licebat), leporem habitâsse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audîssent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientiâ. Itaque hic doctrinâ, consilio, eloquentiâ excellens, quadraginta annos præfuit, Athenis, et urbanis eodem tempore et bellicis rebus.

Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesiläum? aut Philoläum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata est?

XXXV. Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in republicâ vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante naturâ, dedissent, eloquentiâ præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quendam Philoctetæ paulo secus dixit: ille enim "turpe" sibi ait "esse tacere, cum barbaros," hic autem, "cum Isocratem, pateretur dicere." Itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet præcepta et loquendi. Nunc, si qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impe-

diam; dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem nôrit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est. Sin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia; quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et ceteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videare aliud quiddam, et non id quod susceperis, disputâsse; plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum a nobis ac denuntiatum: sed certe et hæ partes fuerunt tuæ, de illustrandâ oratione ut diceres, et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem

satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte, diceremus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terrâ abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis); sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti. In quâ velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiamsi est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque, et pro omnibus, et contra omnia, disputandi percepero.

Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negâsti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere; ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cœlum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus.

Hîc Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse,

neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam, desidero: vel me licet existimes desperare ista posse perdiscere, vel (id quod facio) contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex quâ ipsâ tamen permulta nescio; quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

XXXVII. Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen, ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut

iis quæ propria sunt et certa quasi vocabula rerum, pæne unâ nata cum rebus ipsis; aut iis quæ transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur; aut iis quæ novamus et facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed, in hoc verborum genere propriorum, delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, "Bonis is verbis," aut, "aliquis non bonis utitur," non arte aliquâ perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium (quanquam id est magnum); verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis

jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen [raro] habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, "*Quâ tempestate Pœnus in Italiam venit:* nec *prolem*, aut *subolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar;* et alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut hæc:

> "Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat."
>
> "Num non vis hujus me versutiloquas malitias" . . .

videtis enim et *versutiloquas*, et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione [verba novantur], ut ["*ille senius*," ut, "*Dii genitales*"], ut "*baccarum ubertate incurvescere.*" Tertius ille modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit, inopiâ coacta et angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit. Nam, ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ, frequentata delecta-

tionis. Nam "*gemmare vites*," "*luxuriem esse in herbis*," "*lætas segetes*," etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera, ponam?

XXXIX. Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

"Inhorrescit mare;
Tenebræ conduplicantur; noctisque et nimbûm occæcat nigror;
Flamma inter nubes coruscat; cœlum tonitru contremit;
Grando, mixta imbri largifluo, subita præcipitans cadit;
Undique omnes venti erumpunt; sævi exsistunt turbines;
Fervit æstu pelagus."

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per

similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsâ indicat,

"Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulo."

Nonnunquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, "Si telum manu fugit." Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectentur verbis, quam propriis et suis.

XL. Nam, si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed, in suorum verborum maximâ copiâ, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere; vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat (quæ maxima est delectatio); vel quod singulis verbis res ac

totum simile conficitur; vel quod omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor* urbanitatis, et *mollitudo* humanitatis, et *murmur* maris, et *dulcedo* orationis, sunt ducta a ceteris sensibus: illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum naturâ, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo et nomine: unde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus), indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo: "Cœli ingentes fornices:" quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphærâ fornicis similitudo non potest inesse.

"Vive, Ulysses, dum licet:
Oculis postremum lumen radiatum rape."

non dixit, *cape;* non, *pete:* haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape:* hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet.* Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum.

XLI. *Syrtim patrimonii*, *scopulum* libentius

dixerim; *Charybdim bonorum, voraginem* potius: facilius enim ad ea quæ visa, quam ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani *castratam* esse rempublicam: nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus quam res postulet, *Tempestas comissationis;* aut minus, *Comissatio tempestatis.* Nolo esse verbum angustius id quod translatum sit, quam fuisset illud proprium ac suum:

"Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?"

melius esset, *vetas, prohibes, absterres:* quoniam ille dixerat,

"Illico istic, ne contagio mea bonis, umbrave, obsit."

Atque etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum,* aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta in alienum locum, non irruisse, atque

ut precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

> "Neque me patiar iterum
> Ad unum scopulum et telum classem Achivûm offendere."

Atque illud,

> "Erras, erras: nam exsultantem te, et præfidentem tibi,
> Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo."

Sumtâ re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

> "Africa terribili tremit horrida terra tumultu."

Pro *Afris*, est sumta *Africa:* neque factum verbum est, ut, "*Mare saxifragis undis;*" neque translatum, ut, "*Mollitur mare;*" sed ornandi causâ, proprium proprio commutatum: "*Desine, Roma, tuos hostes*" . . . . et, "*Testes sunt campi magni.*" Gravis est modus in ornatu orationis et sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere et virtutes et vitia, pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit, et, Quo *avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis, cum *parietes* aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

"At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat:"

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

"Nos sumu' Romani, qui fuimus ante Rudini;"

aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

XLIII. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiamsi licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magnâ, *minutum animum* pro parvo, dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus (ut exposui) translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus consuetudinique [parcendum;] aut translatum, quod maxime, tanquam stellis quibusdam, notat et illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque, desiderat. Collocationis est componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et lævis. In quo lepide in soceri mei personâ lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

"Quam lepide lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
[Endo] pavimento, atque emblemate vermiculato."

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit:

"Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis."

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de quâ loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam et forma verborum, quod, jam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac solutâ oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur; ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delec-

tationis atque aurium causâ, (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut et verborum numero, et vocum modo, [delectatione] vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo (vocis dico moderationem, et verborum conclusionem), quoad orationis severitas pati possit, a poëticâ ad eloquentiam traducenda duxerunt.

In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere, et quadrare, et perfici volumus. Neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, et astricto et soluto. Nam, cum vinxit modis et formâ, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certâ aliquâ lege versûs, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose

dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quam necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac versus, ex eâdem dispares numeri conficiuntur; ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum, oratio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad ûsum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur; sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem, et animorum motum, mutatur et vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata; sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causâ videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque suâ vi nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim ascendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis

lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium, formam et figuram: nullam partem corporis sine aliquâ necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu.

XLVI. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam cavernæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causâ, inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, et ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa, fabricata est: nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utrâque tecti parte aqua delaberetur; utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut, etiamsi

in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videatur.

Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem, suavitas quædam et lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio atque angustiæ spiritûs attulerunt. Id inventum ita est suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile, esse posset.

XLVII. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures; iambum et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui naturâ tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli et anapæsti et spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus

hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt.

Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex. Nam aut a longâ oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *Desinite*, *Incipite*, *Comprimite;* aut a brevibus deinceps tribus, extremâ productâ, atque longâ, sicut illa sunt, *Domuerant*, *Sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior, non syllabarum numero, sed aurium mensurâ (quod est acrius judicium et certius), par fère cretico, qui est ex longâ et brevi et longâ: ut

"Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc?"

a quo numero exorsus est Fannius, "Si, Quirites, minas illius." Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longâ plerumque syllabâ terminari.

XLVIII. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poëtarum; quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius aut longius quam necesse est. Liberior est oratio, et plane, ut dicitur, sic et est vere *soluta;* non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut, sine vinculis, sibi ipsa

moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non astricte, sed remissius, numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus; cujus membra et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, et profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem naturâ modulantur ipsæ? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest.

Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, et æqualium, et sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continu-

ata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis, aut (quod etiam est melius et jucundius) longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt; quod eo sæpius testificor, ut, auctoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam.

Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione istâ afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari istâ disciplinâ, nos ea majora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam, putas a te hæc opera quotidiana et pervagata exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus; neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus, sine ullâ dubitatione respondeo. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negâram in eo, quem scripsi, libello, me invenisse, eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem causâ

interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo uno meo, diminueretur.

Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem, cum exercitatione, tum stilo (qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat), formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: et efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius; ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, et quasi conversione verborum, sed sæpè carpendā membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

Neque vos pæon aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, et respondebunt, non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo et pæone posteriore aut cretico, sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: et, si primi et postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere; modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quam aures exspectent, aut longior quam vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur: nam versûs æque prima, et media, et extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quâcumque sit parte titubatum: in oratione autem, prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, si modo non breviora et præcisa erunt superiora; quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, operâ deditâ facere videamur.

Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibitâ, consequemur?

Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum

in omni genere, tum in hoc ipso, magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ullâ arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a naturâ minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine et populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes, ejiciantur?

LI. Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum et rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim, cum a naturâ profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus et excitamur, et

incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem, et ad tristitiam, sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numâ, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus, indicant; maxime autem a Græciâ vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus, maluissetis!

Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostrâ oratione claudicat, sentit. Sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, (sicut hodie etiam nonnullos videmus) cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui, in illâ infantiâ naturali, (illud quod aures hominum flagitabant) tendebant tamen, ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de

conjunctione eorum; dixi de numero atque formâ. Sed, si habitum orationis etiam, et quasi colorem aliquem, requiritis, est et plena quædam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriusque generis quâdam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstrâ, non solum sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis, utatur, [ut ii, qui in armorum tractatione versantur.]

Formantur autem et verba, et sententiæ pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutâris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetuâ autem oratione, cum et conjunctionis

lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio, sententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio unâ in re permultum movet, et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio; quæ et in exponendâ re plurimum valet, et ad illustrandum id quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria sæpe percursio est, et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, et distincte concisa brevitas, et extenuatio, et huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: et ab re longa degressio; in quâ cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque, quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, sejunctio, et reditus ad propositum, et iteratio, et rationis apta conclusio: tum, augendi minuendive causâ, veritatis superlatio atque trajectio: et rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis, dissimulatio; [quæ est perjucunda, cum, in oratione, non contentione, sed sermone tracta-

tur :] deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipse rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, et trajectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo et exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causâ: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio et quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias; et paulum immutatum verbum atque deflexum, et ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, et in

eadem verba impetus et concursio, et adjunctio, et progressio, et ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, et revocatio verbi, et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, et conversio, et verborum concinna transgressio, et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et quod, de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et degressio, et circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura etiam esse possunt) quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus, illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus et sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrûm omnium parui. His autem de rebus sol me ille

admonuit, ut brevior essem, qui, ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis sunt omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori, congruere orationis unum genus. Nam et causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices, frequentes, an pauci, an singuli: et, quales ipsi quoque oratores, quâ sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias submissius: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis

et naturæ est; scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet; qui, cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quâ perlectâ, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissimâ et maximâ voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audîssetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, actore mutato.

Quid fuit in Graccho (quem tu, Catule, melius meministi), quod, me puero, tantopere ferretur? "Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram lamentantemque

videam et abjectam?" Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt.

LVII. Ac, sine dubio, in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. Verum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscurétur ac pæne obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminentia et promta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam a naturâ habet vultum, et sonum, et gestum: totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omnesque voces; ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acutà, gravis, cita, tarda, magna, parva; quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso; fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non

arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

"Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos:'

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

"Segregare abs te ausus:"

et

"Ecquis hoc animadvertit? vincite:"

et Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

"Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?"

et illa,

"O pater! o patria! o Priami domus!"

et quæ sequuntur,

"Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari."

Aliud metus: demissum, et hæsitans, et abjectum:

"Multi' modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopiâ:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem:

Quæ, nemo est, tam firmo ingenio, et tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu"...

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quâdam incitatione gravitatis:

"Iterum Thyestes Atreum attractum advenit;
Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum 'st malum,
Quî illius acerbum cor contundam et comprimam."

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

"Sed mihi cum detulit coronam ob [collocandas] nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare:
Tum ad te ludibunda docte et delicate detulit."

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu, ac sono obductum:

"Quâ tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit."

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem et sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione

hac forti ac virili, non ab scenâ et histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palæstrâ. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis.

Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatûs est omnis oculorum; quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi: nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere: neque vero est quisquam, qui, eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem, Tauriscum quendam, dixit, actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam, deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis; quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos, dedit. Quare, in hac nostrâ actione,

secundum vocem, vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis a naturâ data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari, maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnopere censeo serviendum: sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, (ut dixi paulo ante) plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam, ad vocem obtinendam, nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

Quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem, quid est vicissitudine, et varietate, et com-

mutatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Erycino cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum) cum eburneolâ solitus est habere fistulâ, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione revocaret. Audivi, mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republicâ esse delapsos: quanquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum plane rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quoddam medium, sed suum cuique voci. Hinc gradatim ascendere vocem utile et suave est (nam a principio clamare, agreste quiddam est,) et idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quoddam contentionis extremum, (quod tamen interius est, quam acutissimus clamor) quo te fistula progredi [non] sinet et tamen

ab ipsâ contentione revocabit. Est item contra quoddam in remissione gravissimum, quoque, tanquam sonorum gradibus, descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus, et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis; sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas.

Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia (quantum ego possum judicare) ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse, videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset; quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, "Fore" dicis? inquit: ego vero esse jam judico, et tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti, neque a naturâ neque a doctrinâ, deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed et inge-

nio peracri, et studio flagranti, et doctrinâ eximiâ, et memoriâ singulari. Cui quanquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

NOTES.

Section XLIII. *Page* 3. *Line* 1. *Valet* . . . . *quibus:* "the approbation of the morals, views, actions, and lives, of pleaders, as well as of clients, has great influence in the success of any cause."

3. 12. *Si quid* . . . . *videare:* "if you should run into invectives, that you may seem to do it unwillingly and by compulsion." A remarkable instance of the use of this precept will be found in our author's oration against Verres, entitled *Divinatio* — Sec. 2, *Tuli graviter* . . . . *traducerer. Adductus sum* . . . . *totam.*

Sec. XLIV. 5. 16. *Consuetudo valentis;* what the patient is accustomed to, when in health.

5. 27. *Integer:* "unbiased."

6. 2. *Poëtâ;* Quintus Ennius, a Roman poet before the time of Cicero, and frequently quoted by him.

Sec. XLV. 6. 13. *Tanta vis.* In his treatise "De claris Oratoribus," Cicero does not admit that Crassus excelled so much in eloquence. Antonius

probably exaggerates a little, to give more effect to the dialogues.

Sec. XLVI. 8. 20. *Ex personâ; sc. tragicâ.* The tragedian's mask covered the face, leaving, however, holes for the eyes and mouth sufficiently large to show the expression of the actor.

8. 23. *Segregare . . . . veritus.* Pacuvius, in his tragedy called *Teucer*, 1. 2, 58, puts these words into the mouth of Telamon, king of Salamis. This monarch had sent his sons Ajax and Teucer to the Trojan war to defend each other. When he heard that Ajax had committed suicide because he could not obtain the arms of Achilles, he banished Teucer because he did not avenge the death of his brother.

9. 2. *Necis; sc. misertus es:* "the father whom, when bereft of his children in the decline of life, you have harassed, robbed, and murdered, without any regard to the death of your brother, or his infant son, who was committed to your charge."

Sec. XLVII. 10. 9. *Collegam.* C. Marius and M' Aquilius were colleagues in the consulship, A. U. C. 653. The case of M' Aquilius was mentioned in a former note, Lib. II. 28.

10. 18. *Bonus . . . . magister.* These words are used ironically; hence the word *videlicet.*

10. 25. *Habueras . . . . superiora:* "for you had every advantage in that cause;" i. e. of C. Norbanus, alluded to in Lib. II. 21.

11. 3. *L. Cottam et T. Didium;* tribunes of the people, A. U. C. 659.

Sec. XLVIII. 11. 8. *Homo censorius.* He was censor with L. Flaccus, A. U. C. 656, four years before he undertook the defence of Norbanus.

11. 9. *Hominis consularis;* Cæpio.

11. 18. *Eamque . . . . repetivi:* "and in that oration I traced back through every revolution of our government."

12. 5. *Fraude capitali;* treason.

Sec. XLIX. 13. 2. *In liberûm loco.* How close was the connection between the prætor and quæstor may be seen in the following extract of our author's oration against Q. Cæcilius: "It is a doctrine transmitted to us from our ancestors, that the prætor is in place of a parent to his quæstor; that no tie can be more sacred and binding than a union founded on an allotment of the same province, than a conjunction of office and the common discharge of a public trust."

13. 9. *Ætati meæ.* Cicero was then fifty years old. *Rebus gestis;* in Cilicia, when he was proconsul.

13. 24. *Magis . . . . doctis:* "rather by exciting the sympathies, than by convincing the understanding, of the judges."

13. 26. *Victa;* for Norbanus was acquitted, and Cæpio died in exile.

Sec. L. 14. 23. *Scauro;* a grandson of Aure-

lius Scaurus. He was taken prisoner by Bolus, king of the Cimbrians, by whom he was put to death on account of his temerity in asserting that the Romans on the other side of the Alps were invincible.

14. 26. *Quæ cum . . . . puto;* when you explained to us the course you pursued in the defence of Norbanus, it seemed to me that I could dispense with all precepts of oratory, and be content with this single example for imitation.

15. 6. *Rebus:* "arguments."

Sec. LI. 15. 18. *Amor . . . . molestia.* Our author's oration for Milo furnishes a remarkable example of the use of all these passions.

Sec. LII. 17. 2. *Evolâsse:* "have advanced to distinction."

17. 24. *Ad suas res revocet:* "to apply to his own case."

Sec. LIII. 19. 24. *Contrariis commotionibus inferenda sunt;* i. e. *ita inferenda, ut eæ tollantur.* The word *commotionibus* is in the dative. The meaning of the passage is, that those parts of a pleading which consist in lenity to conciliate, or in vehemence to move, are to be introduced for opposite passions, that kindness may take the place of resentment, and pity of envy.

Sec. LIV. 20. 15. *Sed . . . . rideatur.* The point of the argument is, if the Greeks, who are very

witty, and the inventors of all arts, make themselves ridiculous in describing wit, it appears that it cannot by any means be taught, unless one better qualified than they undertakes it. Thus he disparages the Greeks that he may commend himself and his own country.

21. 7. *Meus frater;* Catulus.

21. 8. *Quid latraret;* as a dog barks when he sees a robber, so I bark at the sight of you, who have robbed the public treasury.

21. 19. *Curiana defensio;* an oration of Crassus, in which he defends Curius against Scævola.

Sec. LV. 22. 12. *Minime mirum.* This is the common reading. Pearce, however, with good reason, thinks the word *mirum* should be omitted. Brutus said that he had sweated without any cause. Crassus replied that this was strange, for he had just come from the bath. The words *minime mirum* must belong to *sudare* as well as to *sine causâ,* if we trust the common reading. Those who come from the bath are usually dripping with water. Brutus therefore would have good reason for being in that condition, and the word *mirum* would be inappropriate. The sentence should probably be thus: *Atque ille brevia: quum ille diceret, se sine causâ sudare; minime, inquit; modo enim existi de balneis.* The jest depends upon the doubtful meaning of *existi,* as that word may refer to the sale of the baths or to his going out of one.

22. 16. *De coloniâ Narbonensi.* In the province

of Narbon a Roman colony was settled, the former inhabitants having been expelled by war. Crassus vehemently opposed a law made against the colony, and condemned the course of the senate because they did not join him.

22. 19. *Noster hic*; L. Crassus.

22. 22. *Essemus*; my son Brutus and myself.

22. 25. *Albano*; a villa near Alba Longa, a city of Latium, now Savello.

23. 4. *Tiburti*; a villa near Tibur, a town of Latium, now Tivoli.

23. 20. *Imagines duci.* Those whose ancestors or themselves had borne any curule magistracy, that is, had been consul, prætor, or curule edile, were called *nobiles*, and had the right of making images of themselves, which were kept with great care by their posterity, and carried before them at funerals. These images were merely busts or effigies of persons down to the shoulders, made of wax and painted.

23. 24. *Id non est nobilitatis.* Commercial employments and the arts were not held in high repute by the Romans or Greeks. In his treatise "De Officiis," I. 42, our author says, "Those arts are mean and disreputable in which a man is paid for his work, not his skill; for the very receiving a reward for one's labor is like taking of earnest to bind himself a slave. As for merchandise, it is sordid and mean when the trade that is carried on is petty and inconsiderable; but when it takes in a great amount of business, and, after bringing home

goods from every country, sells them again without lying or deceiving, we can hardly say but that it is creditable enough."

SEC. LVI. 24. 11. *Ex unâ contentione*; the oration he recently delivered during his censorship.

24. 14. *Hujus contra collegam*; of Crassus against his colleague Cn. Domitius, charging him with extravagance.

25. 15. *Priores*; sc. *lacessentes*.

SEC. LVII. 27. 4. *Docebo sus oratorem eum*; i. e. I, an ignorant person, will attempt to teach so skilful an orator as Crassus. *Sus Minervam docet* is proverbial of a foolish person undertaking to teach one wiser than himself.

27. 5. *Fœnum*; meaning that dull orators should be put upon a level with inferior animals. Crassus says that Catulus should be fed upon ambrosia, the food of the gods, as if he was worthy to be compared with them for his eloquence.

SEC. LVIII. 28. 2. *Democritus*; not only because he was so fond of philosophical inquiries, but because he was accustomed to laugh at the folly and vanity of mankind.

28. 21. *Odiosasque res*. A well-timed jest often subdues anger; witness the answer of the young men of Tarentum, who, in their cups, had uttered many things against the character of Pyrrhus; being afterwards called to answer for it, he asked

them whether they said those things; "We did, sir," answered one of them, "and should have said a great deal more if there had been more wine."

SEC. LIX. 29. 25. *Memmium;* C. Memmius, a Roman knight, distinguished for his eloquence and poetical talents. He was condemned of bribery when a candidate for the consulship.

30. 15. "*Per* . . . . *familiam;*" a quotation from the oration of some opponent, perhaps of Cn. Domitius, which Crassus introduces by a ludicrous imitation.

30. 21. "*Tibi* . . . . *has* [arbores] *sero.*" These seem to have been the words of an old man whose character Roscius was representing in some ancient comedy. *Senium est, cum audio;* i. e. the tremulous accents of age were so perfectly exhibited, that I seem to be hearing, not an actor, but an old, decrepit man.

SEC. LX. 31. 24. *Perpusillum.* The jest arises from the ambiguous meaning of the word *perpusillum,* which is here an adjective, but was formerly also an adverb. In the latter case it would signify "shortly" or "in a few words;" in the former it could be applied to a man of short stature. Philip wished both significations to be taken.

32. 7. *Uni* . . . . *video.* Sextius was blind of one eye. Appius therefore wished to intimate by these words that there was one place vacant for a

guest at the couch of Sextius, and one place for an eye in his countenance.

32. 12. *Manus lava et cœna;* i. e. before you sup with me, restore whatever you may have stolen. The custom of washing the hands before supper, and the common saying that those had clean hands who had stolen nothing, are the origin of the jest. So in Horace, Lib. I. Od. 22 — "Integer vitæ *scelerisque purus;*" i. e. undefiled by wickedness.

32. 19. *A. Sempronius.* He was soliciting an office in the usual way, by addressing by name and shaking hands with all whom he met. His brother Marcus accompanied him. They both saluted and embraced Vargula in a friendly manner. Instead of returning the salutation, he called out to his servant, "Drive away these flies;" intimating that suitors and candidates were equally troublesome.

Sec. LXI. 33. 12. *Obsignatum.* The Romans were accustomed to place seals with the impression of their rings upon bottles, casks, and similar things, when their servants were not considered worthy of confidence. So in Horace, Epis. II. 2 —

"*Posset qui ignoscere servis,*
Et signo læso non insanire lagenæ."

33. 20. *Virtutum;* sc. *memoria.*

33. 23. *Clodicat;* i. e. *Clodio favet.*

33. 26. *Nævio ignavius;* probably said by the former Scipio Africanus against Nævius, who had

charged him with extortion. The wit seems to depend upon the similarity of the two words.

34. 8. *Caput enim magnum est.* Ambiguous, as it may be applied either to the size of his head or to the greatness of his understanding.

34. 10. *Calvus . . . . parum.* This is also ambiguous, as it may imply either that the few words Cn. Licinius Calvus said were enough for him, as an indifferent speaker cannot say too little, or that his arguments were cogent and comprehensive enough to produce conviction.

Sec. LXII. 34. 21. *Non est nostrum*; i. e. should not be imitated by orators.

34. 23. *Naturæ ridentur ipsæ*; i. e. those qualities are in their own nature ridiculous.

34. 24. *Agitare*: "to laugh at," or "make a butt of."

35. 4. *Liberorum*; sc. *hominum*.

35. 16. *Gregalesque . . . . requirerent*: "and his comrades inquired why he had not come to the Campus Martius."

35. 18. *Brachium fregisse.* This may mean that Titus had broken his own arm or that of a sacred image. In either case he would be likely to absent himself; in the former from inability, in the latter from fear of detection. The jest depends upon the ambiguity of the expression.

35. 20. *Nuculam an confixum.* There are many different explanations of this passage. Heusinger thinks that Lucilius alluded to a game which was

played with nuts. Others think that *confixum facere* means the same as *configere*. Ernesti calls *confixum* a kind of food, (*fricassée*.) The word *Nuculam* signifies a small nut, and is also a proper name.

35. 21. *Non esse sextantis*. A sextans is the sixth part of an as. The ambiguity here rests upon the signification of *sextantis* and that of *sex tantis*. In the former sense, Granius declares the thing which was the subject of remark to be of little value; in the latter, that it was worth six times as much, and was therefore valuable.

35. 26. *Ingeniosi*; e. g. Crassus had once affirmed that none of his family ever lived above threescore years; but afterwards wished to contradict by saying, "What could I be thinking of when I asserted such a thing?" "You knew," said Cicero, "that such an assertion would be very agreeable to the people of Rome."

Sec. LXIII. 36. 6. *Aliud exspectamus, aliud dicitur*; e. g. Cicero had highly praised Marcus Crassus in a speech from the rostrum, and a few days after as publicly reproached him. "What!" said Crassus, "did you not lately praise me in the place where you now stand?" "True," answered Cicero, "but I did it by way of experiment, to see what I could make of a bad subject."

36. 9. *Nævium*; a dramatic poet of Campania, in Italy, A. U. C. 519.

36. 10. *Judicatum duci*. By a law of the XII.

tables, a man who failed to pay his debts, or did not find security within thirty days, was given up to his creditor by the prætor, and considered a slave.

36. 14. *Nihil;* i. e. neither words nor money.

37. 1. *Nobiliorem.* Fulvius Nobilior, who held many distinguished offices, and was consul with T. Annius Luscus, A. U. C. 601.

37. 5. *Si . . . . es;* i. e. whether you commit an immodest act or suffer it to be committed.

37. 10. *Ut . . . . invenisse.* As Pyrrhus was called Neoptolemus because he came a new soldier to the Trojan war, so Nummius received his name from the money (*nummus*) which he distributed in the Campus Martius, amongst the citizens of each tribe, for the purpose of bribing them to vote for a particular candidate.

Sec. LXIV. 37. 15. *Statius Scauro.* M. Æmilius Scaurus, born of an humble family, was elevated to the highest offices. He was a vehement orator. Being once under great excitement, he was checked by Statius, with these lines of a comic poet, "*St, tacete,*" &c.

37. 16. *Legem de civitate.* This law was made during the consulship of L. L. Crassus and Q. M. Scævola. The object of it was, that he who was no citizen should not enjoy the privileges of one. Its enactment caused general dissatisfaction, and is said to have been the cause of the Italian war which soon after broke out.

37. 18. *Quibus nec pater, nec mater;* i. e. born of

unknown or obscure families. So Horace, (Sat. I. 6, 10,) *Viros nullis majoribus ortos*; meaning those whose ancestors were distinguished by no honors, and therefore unknown.

38. 4. *Et cetera.* There was a proverb, *Agas asellum, si bovem agere non queas*; meaning that if we cannot be herdsmen, we may at least be ass-keepers.

38. 21. *Ex centuriâ suâ renuntiaret*; i. e. declared that his century had voted for L. Manlius Acidinus to be consul.

Sec. LXV. 39. 15. *Turmales.* The Corinthians had placed so many equestrian statues of their generals in that place, that Scipio called them *turmales*, as if they were numerous enough for a troop.

40. 7. *Quando .... exibis?* i. e. when will you cease to select judges from your boon companions?

40. 8. *Cum .... alieno*; i. e. when you will put an end to your debaucheries.

40. 11. *Cortem.* This word properly signifies a poultry yard. Here it means a court, or collection of people who had assembled on the Palatium to defend Metellus from the attacks of C. Servilius Glaucia. *Cors* is a contraction of *cohors*.

Sec. LXVI. 40. 20. *Ante posui.* See page 29.

40. 24. *Sex. Titius*; a seditious tribune of the people, A. U. C. 655. When he boastingly called himself a Cassandra, intimating that he could prophesy truly, though he might not be believed, An-

tonius said, "I can name many an Ajax Oileus for you." This was a severe sarcasm upon his character, for Cassandra, the daughter of Priam, in whose prophecies no one placed confidence, was violated by Ajax, the son of Oileus, in the temple of Minerva.

41. 4. *Erras .... abstulisse.* Magius, who squandered his property in the gratification of his appetite, is compared to a naked man gathering nuts and putting them into his stomach for safekeeping.

41. 8. *Nostros .... nequissimum.* Cilician robbers infested the coast of Syria, carried off many of the inhabitants to Delos, and sold them as slaves. There the Romans bought them. The Syrians, who spoke Greek most fluently, had long been in bondage under the Grecians, and were from this circumstance more likely to be rogues.

41. 17. *Sub Novis;* sc. *tabernis.* A part of the buildings of the forum was so called by way of distinction from that which was older. In many editions we find *sub nodis.*

41. 23. *Minuendi causâ;* e. g. when Cicero beheld his son-in-law Lentulus, a man of small stature, armed with an immense sword, he exclaimed, "Who has girded my son-in-law to a sword?"

41. 27. *Fornicem;* erected as a monument of the victory of Fabius over the Allobroges.

42. 2. *Asinum fuisse pariturum.* As each succeeding son of Q. Metellus Macedonicus was in-

ferior to his predecessor, Scipio insinuates that C. Metellus, the youngest, was so stupid, that if another one should be born, he would be no better than an ass.

SEC. LXVII. 42. 18. *Cum alia . . . . sentias;* e. g. when Cæsar proposed a decree for distributing the lands in Campania among the soldiers, many of the senators were displeased with it; Lucius Gellius, in particular, who was one of the oldest of them, said, "That shall never be whilst I live." "Let us wait awhile," says Cicero, "for Gellius requires no very long credit."

42. 22. *Noster Scævola;* Q. Mucius Scævola, who acted as proconsul in Asia with great popularity. Septumuleius, an avaricious fellow, who had been paid for killing C. Gracchus, wished to be appointed by him prefect in Asia, hoping to make money by it.

42. 25. *Quid tibi vis?* i. e. are you so regardless of gain?

43. 2. *Fannius;* a Roman historian and orator.

43. 21. *Honesto verbo;* e. g. a young man, who lay under the imputation of having given his father a poisoned cake, was very insolent to our author, and threatened him with the weight of his reproaches: "I had much rather have them," says Cicero, "than your cake."

43. 23. *Pauli pugnâ;* when L. Paulus Æmilius fought against Perses.

44. 4. *Maximus*; Q. Fabius Maximus Verrucosus, who was consul when Tarentum was taken.

44. 6. *Operâ suâ*; sc. *operâ Livii Salinatoris*. *Se*; sc. *Fabium Maximum*.

44. 14. *Quid . . . . medius fidius*; i. e. what is that woman to you? She is my wife. Indeed, she is so ugly, I took her to be your sister, from her resemblance to you.

44. 17. *Quamdiu . . . . mortuus*; i. e. as long as that fisherman dwelt by the water's side in a frugal manner, he enjoyed good health; when he adopted a more luxurious mode of living, he died. Some consider the word *aquas* to mean "warm baths," such as those of Baiæ or Puteoli, for instance.

Sec. LXVIII. 45. 3. *Tardum*; because he should have fled, to prevent detection. *Delectu*; sc. *militum*.

45. 6. *Ego . . . . villam tuam*; i. e. I am not too blind to see the extravagance you have exhibited in building your villa.

45. 7. *Nasicæ*; P. Cornelius Scipio Nasica.

47. 5. *In ejus tabulis*. Scaurus and Rutilius were rival candidates for the consulship. The former, who obtained it, accused Rutilius of illegal practices, and introduced his private accounts to substantiate the charge. In these accounts Rutilius had recorded, among other items, the proceedings during the election canvass, and at the close had placed the letters A. F. P. R., (*ante factum post relatum*,) meaning that every thing took place before

it was recorded. Scaurus, however, chose to interpret it *actum fide Publii Rutilii*, insinuating that Rutilius had pledged himself to pay the expenses of his election; i. e. had bribed the electors.

SEC. LXX. 47. 22. *Mulsum; sc. vinum;* honey mixed with wine; which taken cold was thought prejudicial to the voice.

48. 7. *Præter expectationem;* e. g. after Pompey's defeat, Nonnius said there was room yet for hope, for there were seven eagles left in the camp. "That would be good encouragement," said Cicero, "if we were to fight with jackdaws."

48. 8. *Appii majoris;* Appius Claudius Pulcher, consul with Q. C. Metellus Macedonicus, A. U. C. 611.

48. 10. *Lege Thoriâ.* Sp. Thorius Balbus, a tribune of the people, A. U. C. 647, effected the passage of an agrarian law, by which no one could be required to pay any rent for the public lands in Italy which he possessed.

48. 20. *Mihi iniquum verum omnibus.* Q. M. Scævola, when consul, was said to have been too lenient in his treatment of Tib. Gracchus. In this way he may be said to have been unjust to all; i. e. *reipublicæ.*

48. 22. *Quod . . . . dixisset;* i. e. because, in his testimony against him, he had testified to that which he had not seen or known, but heard only from report.

49. 4. *Sapiens, si algebis, tremes:* "however wise you may be, if you are cold you will shiver." So

in Juvenal, Sat. I. 74, ". . . . *Probitas laudatur et alget.*"

SEC. LXXI. 49. 12. *Legem de donis;* that no one should receive a reward for pleading a cause.

49. 13. *Quid fers, Cinciole?* "what is that law of yours, my little Cincius?"

49. 22. *Equum ademisset:* "had degraded." When a knight had been guilty of dishonorable practices, the censor removed him from the equestrian order, and took away his horse, which had been given at the public expense.

49. 26. *Me istorum nihil credere;* i. e. that I do not believe he is so frugal, &c.

50. 28. *Leviorem;* than becomes a consul.

SEC. LXXII. 51. 25. *Firmissima quæque.* A remarkable instance of this will be seen in our author's oration for Roscius Amerinus, who was accused of parricide.

51. 26. *In conciliatione.* In the defence of Ligarius, our author had to conciliate the favor of Cæsar, in which he fully succeeded. The energy of his eloquence is said by Plutarch to have been such, that it not only made Cæsar tremble, but, what is still more extraordinary, overcame all his prejudices, and extorted a pardon from him, against his will.

51. 27. *In permotione;* as in his defence of Milo, particularly in the closing part of it.

52. 4. *In refellendo adversario.* In his oration for Milo, our author attempts to prove that Clodius was more likely to have laid a snare for Milo than Milo for Clodius. In his defence of Ligarius, he brings against the accuser, Tubero, a charge of a more aggravated character than that which was brought against Ligarius.

SEC. LXXIV. 55. 11. *Uterque . . . . facultatem;* i. e. neither the memory of Themistocles nor the prudence of Crassus is imparted to me.

SEC. LXXVII. 59. 4. *His partibus orationis;* the commencement and closing part.

SEC. LXXIX. 62. 8. *Ut ædibus ac templis;* as palaces and temples require porches corresponding to their magnificence, whilst humble edifices require none, so in a cause of importance, an orator should make an exordium which might be omitted in one of less moment.

62. 25. *Agendo melius quam rogando;* by saying those things which will make the auditors well disposed, rather than by asking them to be so.

62. 25. *Est id . . . . extremam;* the favor of the audience is to be aimed at through the whole speech, but particularly at the closing part.

SEC. LXXX. 63. 24. *Samnitum.* See note 118. 22.

64. 10. *Nam . . . . ephebis*; the words of Simo, an old man in the "Andria" of Terence, I. 1.

64. 12. *Servilis percontatio*; the various questions of the freed-men in the same extract from Terence.

64. 16. *Effertur*: "she is carried out" to the funeral pile.

Sec. LXXXII. 67. 8. *Concio*; i. e. *populi*; distinguished from the senate, in order to show that the style of oratory which is well adapted to the former, would not be the best for the latter.

67. 11. *Utilitatem*; sc. *obtabiliorem esse.*

Sec. LXXXIII. 69. 3. *Orator sine multitudine.* Our author, in his oration for Deiotarus, thus speaks of the disadvantage of speaking before a small audience: "I am pleading within the walls of a dwelling-house, deprived of that assembly and those numbers from which Eloquence derives her spirit. It is your eyes, your looks, your countenance alone, that I solicit; it is to you alone I make my address; to you alone my whole discourse is directed; — circumstances which may weigh exceedingly in my endeavors to obtain justice, though they have but an inconsiderable effect upon the emotions of the mind, and contribute but little towards the energy and force of eloquence. For were I, sir, to plead this cause in the forum, in your hearing and at your tribunal, with what spirit would the assembled crowds of Romans inspire me!"

Sec. LXXXIV. 70. 7. *Græci*; sc. *rhetores*, with which the fut. pas. partic. *legendi* agrees.

70. 19. *Scripsit.* Lælius gave an oration, written by himself, to Tubero, which he was to pronounce.

Sec. LXXXVI. 74. 8. *Tu . . . . videris*; take heed how you are to satisfy the expectations of Cæsar and Catulus.

Sec. LXXXVII. 76. 16. *Simonides*; a lyric poet of Cea, an island in the Ægean Sea.

Sec. LXXXIX. 79. 16. *Horum adolescentium*; Cotta and Sulpicius.

79. 23. *Consularem . . . . censorium.* He was consul A. U. C. 658, and censor 660. Antonius was consul 654, and censor 656. The conference took place in 656.

Sec. XC. 82. 1. *Id temporis est.* The conference had commenced about two hours after sunrise. The sixth hour, or noonday, was at hand; he therefore thinks they should rise and seek recreation. Nothing is said of breakfast, as it was customary among the Romans, particularly in those days, to take none.

BOOK III.

SEC. 1. 83. 10. *Scenicorum ludorum.* The scenic games, adopted from those of Greece, consisted of tragedies, comedies, and satires, represented at the theatre in honor of Bacchus, Venus, and Apollo. To render these exhibitions more attractive to the common people, they were accompanied by rope-dancing, tumbling, and similar performances. Afterwards were introduced the pantomimes and buffoons, to which the Romans, like the degenerate Greeks, became so passionately attached, when the public taste and manners had become equally corrupt, that they superseded the regular drama.

83. 13. *Consilium.* This word — in some editions *concilium* — means here the assembly consulting together, not the subject of consultation.

84. 23. *Sibi illum consulem.* The whole of this may be briefly explained thus: Philip, the consul, was boldly upbraiding the senate for their supineness, and declaring that the times demanded a better senate; he went so far as to order a confiscation of the goods of L. Crassus, a man of great dignity and eloquence, for expressing his indignation at these remarks. Crassus, thrusting aside the lictor, exclaimed, "I no longer regard you as a consul, Philip, because you do not regard me as a senator."

SEC. II. 85. 13. *Cycnea vox.* This expression is applicable to those who speak eloquently towards the close of life. Socrates, in the Phædon of Plato, attributes the faculty of divination, as well as sweetness of voice, to swans when about to die. Aristotle and other philosophers, both Greek and Latin, agree in this opinion.

85. 26. *Ambitionis labore;* i. e. the labor and anxiety attendant on soliciting and discharging the duties of public offices.

86. 10. *Flagrantem bello;* the civil or Marsian war, which then raged, when the Marsians and other neighboring people of Italy, being disappointed of their expected right of citizenship, revolted from the Romans. The contest was for a long time doubtful, until they were conquered by the consul, Cn. Pompeius Strabo, A. U. C. 665.

86. 11. *Ardentem invidiâ senatum;* in consequence of the factions of the equites, alluded to in the first section of the first book.

86. 13. *Luctum filiæ.* The daughter of Crassus was married to Scipio, who was exiled by Sylla for espousing the cause of Marius. This will account for her affliction.

86. 14. *C. Marii fugam.* Marius, by the assistance of C. Sulpicius, a tribune of the people, wrested the command of the Mithridatic war from Sylla, and assumed it himself. Sylla was enraged at this, and when he had made a successful attack upon Rome, he killed Sulpicius, and compelled Marius to seek safety in flight. Subsequently

Marius returned a conqueror, and inhumanly sacrificed all whom he believed inimical to him, A. U. C. 666.

SEC. III. 87. 3. *Ut . . . . privaret.* Being required by Marius to suffer death on account of the civil dissensions which had taken place, he put an end to his life by suffocation. The necessity which urged Catulus to this act, left a dark spot upon the military glory of Marius.

87. 4. *M. Antonii.* Marius and Cinna, having gained possession of Rome, sent their assassins to put Antony to death. So powerful was his eloquence in pleading for his life, that they could not execute their orders. Whilst they were hesitating, Annius came up, and, reproving them for their weakness, severed the head of the orator from his body.

87. 9. *C. Julii, L. Julii.* These two brothers were partisans of Sylla, and were put to death by Marius. They had taken refuge in the house of a Tuscan friend, who basely betrayed them. Their heads were exposed upon the *rostra*, by command of Marius.

87. 15. *Collegæ sui;* Q. M. Scævola, who was a colleague of Crassus in the consulship. He was murdered by the younger Marius in the temple of Vesta, during the civil wars of Marius and Sylla.

87. 18. *C. Carbonis.* Not that Carbo whom Crassus, when a young man, had impeached, — for he is said to have poisoned himself, — but his son,

who, after having been thrice consul, was condemned to death by Pompey.

87. 27. *In tribunatu.* Sulpicius, when a tribune, effected the passage of many popular laws; e. g. that no senator should contract debts above 2,000 denarii; that the exiles who had not been allowed a trial should be recalled; that the Italian allies, who had obtained the right of citizens, and had been formed into eight new tribes, should be distributed through the thirty-five old tribes; that manumitted slaves, who used formerly to vote only in the four city tribes, might vote in all the tribes; that the command of the war against Mithridates should be taken from Sylla and given to Marius.

SEC. IV. 88. 22. *Revocâsti;* i. e. have tried to dissuade me from contending with my enemies, as well as with those of my country.

88. 24. *Magnâ compensati gloriâ;* particularly by his being honorably recalled from banishment, and by his success in defeating the conspiracy of Catiline.

SEC. VI. 92. 12. *Ex inferiore loco.* The orators, when addressing the prætors on their tribunal, spoke from the seats below; those who addressed the conscript fathers were on a level with them; the people were harangued from some elevated spot, as the rostra, for instance.

92. 19. *Instructu;* of sentences. *Ornatu;* of words.

SEC. VII. 93. 21. *Myro, Polycletus, Lysippus;* eminent Grecian statuaries. The first flourished about 420, the second 430, and the last 324 years before the Christian era.

93. 25. *Zeuxis, Aglaophon, Apelles;* distinguished painters, B. C. 468, 1520, 330.

94. 9. Q. *Ennius*, of Rudiæ in Calabria, B. C. 239; *M. Pacuvius*, of Brundisium, in Calabria, B. C. 254; *L. Accius*, of Rome, B. C. 170; all distinguished tragic poets.

SEC. IX. 97. 2. *Facultate . . . . perfectum est;* i. e. when we say that one orator is better than another, we do not mean that the style of oratory of one is better than that of the other, for they may be equally deserving of praise who are very different in their styles; but we wish to say that we consider one more perfect than the other in his peculiar style.

97. 24. *Ephoro;* an orator and historian of Cumæ, in Æolia, B. C. 344. He was a disciple of Isocrates. *Theopompus;* a Greek historian of Chios, B. C. 354. All his compositions are lost, except a few fragments. He also was a disciple of Isocrates.

SEC. X. 98. 27. *Minus.* Not an adverb, but an adjective. He means that distinctness of utterance is indispensable, but yet is the least of an orator's qualifications.

99. 5. *Præclare;* with great purity of style.

SEC. XI. 99. 22. *Verba exiliter animata*; as with those who, as Persius says, "*tenero supplantant verba palato*;" i. e. mince their words.

99. 23. *Anhelata.* Catullus ridicules Arius for this fault, who was accustomed to say *chommoda* for *commoda*, and *hinsidias* for *insidias*.

100. 20. *Asiaticos*; orators from Caria, Phrygia, and Mysia, whose style was deficient in refinement.

100. 23. *Nostri .... Latini*; i. e. Roman citizens, born and educated in the city, (whom he afterwards calls *urbanis*,) are less devoted to the acquisition of learning than the inhabitants of Latium.

100. 26. *Togatorum*; the Latins, whose peculiar dress was the toga. As the term *togati* would include the citizens of Rome as well as of Latium, it is here used probably in opposition to *tunicati*, the common people, who wore only the tunic.

100. 27. *Q. Valerium Soranum.* Our author, in his "Brutus," speaks of him as being more eminent for his acquaintance with Greek and Roman literature, than for his eloquence.

SEC. XII. 101. 8. *Antiquitatem*; the purity of ancient language.

101. 9. *Multorum sermonis expertes*; unaccustomed to a free intercourse with strangers.

101. 15. *Ille quem dixi*; L. Cotta, of prætorian rank.

101. 19. *Iota literam tollas*; e. g. *filum* for *filium*; *domnum* for *dominum*.

102. 2. *Ille*; Sulpicius. *Idem*; Antonius.

Sec. XIII. 102. 24. *Non valde productis iis*; without strained metaphors and allusions.

103. 17. *Majoribus*; sc. *natu*.

Sec. XIV. 103. 20. *Cum alias res agamus*; when we are inattentive; ironically.

105. 9. *Hæc vis*; eloquence.

Sec. XV. 105. 20. *Sapientiam*. The learned men among the Greeks, before the time of Socrates, were called *σοφοί*, and their learning *σοφία*; the latter was afterwards called *φιλοσοφία*, and by Cicero *sapientia*. Pythagoras was the first who preferred the name of philosopher to that of sophist.

105. 20. *Lycurgi*. Lycurgus gave laws to the Spartans, Pittacus to the Mityleneans, and Solon to the Athenians. The last two were reckoned among the seven sages of Greece.

105. 22. *Coruncanii*; the name of many distinguished Romans. T. Coruncanius, one of them, was the first plebeian pontifex maximus. *Fabricii*. The military talents of C. Fabricius were most conspicuous in the Samnite war, A. U. C. 411 to 481. His character for integrity was well exhibited in the remark of Pyrrhus, "It would be easier to turn the sun from its course, than to entice Fabricius from the path of rectitude."

105. 26. *Pythagoras*; of Samos. *Democritus*; of Abdera. *Anaxagoras*; of Clazomenæ. All these

men were distinguished for their love of the natural sciences.

106. 15. *Apud Homerum*; in the "Iliad," IX. 443, where Phœnix, the teacher of Achilles, thus speaks:

> " . . . . . When Peleus, hoary chief,
> Sent thee to Agamemnon, yet a child,
> Unpractised in destructive fight, nor less
> Of councils ignorant, the schools in which
> Great minds are formed, he bade me to the war
> Attend thee forth, that I might teach thee all,
> Both elocution and address in arms."

106. 20. *Ad pilam.* This game seems to have been played in the following manner: The players were divided into two sets, equidistant from a line drawn between them, and behind each there was another line, which formed the bounds; the ball was placed in the centre, and the contention consisted in forcing it over the boundary line of the opponent.

SEC. XVI. 107. 5. *Ancipitem*; i. e. *duplicem.*

107. 12. *A re . . . . negotiis*; i. e. *a civitatis negotiis.*

108. 5. *Inutile*: "pernicious."

SEC. XVII. 108. 15. *Xenocrates*; a philosopher of Chalcedon, a disciple of Plato. He was of a dull and sluggish disposition, but supplied these defects of nature by unwearied attention and industry.

108. 17. *Antisthene*; an Athenian philosopher,

a disciple of Socrates, and afterwards a founder of the Cynic sect.

108. 18. *Cynici;* the object of their philosophy was to subdue the passions, and produce simplicity of manners.

108. 22. *Ii;* the Epicureans, whose system is called, on the next page, "a philosophy which has adopted pleasure for its object."

109. 1. *Eretricorum;* a sect founded by Mene demus in Eretria.

109. 2. *Herilliorum;* from Herillus, the Carthaginian, a disciple of Zeno, from whom, however, he differed on some points. He considered science the most important object to be obtained.

109. 2. *Megaricorum;* a sect founded by Euclid, of Megara, who was a disciple of Socrates.

109. 2. *Pyrrhoneorum;* from Pyrrho, a philosopher of Elea. They seem to have doubted of every thing.

109. 3. *Horum;* the Peripatetics, Academics, Stoics, and Epicureans, whom Crassus spoke of a little before. In some editions we find *illorum*, which would render the passage less obscure.

109. 10. *In causis publicis;* i. e. *in judiciis.*

109. 11. *Ei philosophiæ;* the Epicurean.

109. 12. *Repelletur;* sc. *a nobis.*

Sec. XVIII. 110. 3. *Irasci nesciunt.* Our author, in his oration for Muræna, thus sums up the tenets and sentiments of the Stoics: That a wise man ought never to be influenced by favor, nor ever

to pardon an offence; that it is an argument of weakness and folly to be softened by compassion; that a manly character is equally inaccessible to entreaties and prayers; that the wise man alone is beautiful, however distorted in appearance; that he alone is rich, though surrounded with the most abject poverty; and that in the most despicable state of slavery, he only is a king; that we, again, who are not entitled to the prize of wisdom, are fugitives, exiles, and, in short, madmen; that all crimes are equal; that every offence is a mortal sin; that he who smothers a cock, without necessity, is no less guilty than the man who smothers his father; that the wise man never doubts, never repents, is never deceived, and never changes his mind.

110. 5. *Sed . . . . abhorreat.* Crassus does not utterly condemn the Stoics, but he denies that their philosophy can be beneficial to an orator; for it considers all men, who are not philosophically wise, as slaves, &c., and advocates a style of oratory which is harsh and unfit for common usage.

110. 15. *Sed, ut in oratore;* i. e. *sed, quo si utatur orator, exile erit,* &c. Cicero has a similar mode of expression in his treatise "De Senectute," IV., *Multæ etiam* (erant) *ut in homine Romano, literæ.*

110. 20. *Vis:* "signification."

111. 14. *Recentior Academia.* There were three academical sects; the first under Plato, the second (*recentior*) under Arcesilaus, and the third under Lacydes.

111. 19. *Romæ audivit;* A. U. C. 598.

111. 20. *Q. Metellum*; Q. Metellus Numidicus, who was consul A. U. C. 644.

Sec. XIX. 113. 10. *Ut pontifices.* As the pontiffs gave up to deputies a portion of duty which originally belonged to themselves, so the followers of Socrates assigned to orators that which belonged to philosophy.

Sec. XX. 114. 1. *Natus unum et viginti*; A. U. C. 625, when Crassus impeached Carbo, a man of consular rank, and of great eloquence.

114. 12. *Mysteria*; of Ceres and Proserpine; the former were the most important. Crassus, who was very desirous of witnessing these, came two days too late, and could not induce the Athenians to renew them. Our author was well acquainted with those mysteries, and speaks of them in his treatise "De Legibus," II. 14.

115. 2. *Istis, qui in unâ philosophiâ*; the Epicureans and Stoics. *Quasi t. v. s. collocârunt*; i. e. *habitant.*

Sec. XXI. 115. 5. *C. Velleius.* This senator had become a follower of the Epicurean philosophy.

115. 12. *Panætio*; a Stoic philosopher of Rhodes, the teacher of Scipio Africanus. He wrote a book on moral obligation, which is highly commended by our author. He lived about 180 years before the Christian era, and died at Athens.

115. 26. *Verberabit*; will baffle all our philoso-

phers who are not so practised and fluent in speaking.

116. 12. *Quare . . . . molesti.* The meaning is, let us suffer ignorant teachers to instil their ridiculous notions into the minds of their pupils, and to send them forth from their schools as the raven sends forth her croaking young from their nest. He alludes to Corax, a Sicilian teacher of rhetoric, who, the Greeks say, was worthy of his name. The proverb ἐκ κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν was first uttered in reference to one of his pupils.

116. 14. *Pamphilum.* Suidas mentions many of this name; among others, a philosopher, whether of Amphipolis or Sicyon is uncertain, who wrote concerning painting and distinguished painters. This is probably the one referred to in the text.

116. 19. *Dummodo . . . . videatur;* i. e. if that subject be considered of so much importance as to be comprehended in no smaller space than all the books of philosophers.

116. 20. *Oratorum.* In some editions we find *rhetorum* for this word; the reason assigned for a preference of the latter word is, that Pamphilus and Corax, who have been just spoken of, were rhetoricians, not orators; Crassus attacks their ignorance and impudence in pretending to teach eloquence, when they were themselves unacquainted with the principles of moral philosophy so necessary to an orator.

117. 1. *Sapientiam;* "philosophy."

117. 7. *Hominibus; sc. doctis. Libris; sc. philosophorum.*

117. 25. *Quid .... scio*; for why should I wish to contradict those who consider me a good orator? I know that it becomes me, when discoursing of eloquence, to be so considered.

SEC. XXIII. 118. 13. *Doctrina*: "philosophy."

118. 21. *Magister hic Samnitium.* He attempts to show, by three examples, the difference between those who content themselves with the acquisition of learning, and those who make a practical use of what they have acquired. The first example is that of two fencing-masters, who were celebrated at that time; one, a teacher of the Samnites or gladiators, who was so much engrossed with his profession that he thought of nothing else; the other, Q. Velocius, equally expert in the art, who, nevertheless, found time to attend to the business of the forum, to the interests of his friends, and to his own private affairs. The second example is that of Valerius and Furius, musicians; one sang occasionally, the other all the time. The third is that of Tubero and Africanus, philosophers; the former wasted his health and strength upon those studies to which the latter gave only his leisure hours.

118. 22. *Samnitium.* When the Samnites were conquered, their beautiful arms were converted by the Romans to the honor of the gods; but the Campanians, from their pride and hatred of their foe, gave them as ornaments to the gladiators, who used to be exhibited as a show at their feasts, and whom they distinguished by the name of Sam-

nites. So, in the following lines, Lucilius says, "*Samnis in ludo ac rudibus*," &c.

118. 26. *Lucilium*; a Roman knight, distinguished for his satiric poems. He was born at Aurunca, in Italy, B. C. 148.

119. 11. *Philosopho*; Panætius. *Q. Tuberonem*; a Stoic, remarkable for his frugal manner of living.

119. 13. *Africanum*; the younger, whose sister was the mother of Tubero.

120. 3. *Tardissimi*; sc. *ingenio*.

Sec. XXIV. 121. 3. *Ad annum.* Interpreters infer from this that Cæsar was then appointed edile. Of the manner in which Crassus discharged the duties of that office, Cicero thus speaks in his treatise "De Officiis," II. 16: "Hence Publius Crassus, who was with good reason surnamed the wealthy, was very magnificent and noble in his entertainments; and Lucius Crassus, a little while after, was equally generous, though a colleague of Mucius, the most moderate man living."

121. 12. *Si Diis placet*; ironically.

121. 14. *Edicto meo.* During the consulship of C. F. Strabo and M. V. Messala, A. U. C. 593, philosophers and rhetoricians were driven from the city by a decree of the senate. Sixty-nine years afterwards, the censors Cn. Domitius Ænobarbus and L. L. Crassus framed a decree concerning the restraint of Latin rhetoricians, in these words: "It has been announced to us that there are men who have commenced a new system of education; that

they have styled themselves Latin rhetoricians, and that our young men are daily listening to their instruction. Our ancestors have told us what things they wished their children to learn, and what schools they should attend. These innovations, being adverse to the practices and precepts of our ancestors, seem to us neither pleasing nor profitable; we, therefore, deem it expedient publicly to express our disapprobation of them, as well as of their professors."

SEC. XXV. 122. 17. *Ornatu*; sc. *ludorum, aulæ*, &c.

123. 28. *Concinnam*; sc. *orationem*.

124. 9. *Infucata vitia*; ornaments which are in bad taste; excessive embellishments.

SEC. XXVI. 124. 17. *Nunquam agit*; i. e. never gives all the theatrical emphasis which he might.

124. 19. *Sapiens .... petit*; a quotation, it is supposed, from "Hecuba," a tragedy of Ennius.

124. 20. *Abjicit .... proximos*; utters in a subdued tone, that he may come with appropriate energy to the next.

124. 23. *Ille alter*; sc. *versiculus*.

124. 24. *Quid petam præsidii.* See the whole of this line, Sec. XLVII. of this book.

125. 8. *Utrisque*; poets and musicians. *Submittitur*: "is pronounced in a low tone."

125. 12. *Aliter esse*; sc. *ornatus et suavis orator*.

125. 22. *Ad augendum aliquid.* An instance of

this may be seen in our author's oration against Verres, VII, *Facinus est . . . moriatur.*

125. 24. *Ad extenuandum;* as in his oration for Ligarius, XVII.

SEC. XXVII. 126. 5. *Major.* More important than what? Crassus probably meant that it was more important than it seemed to him in the beginning of his discourse; or that it was one of those things which are of more importance than usual in an orator.

126. 12. *De universâ re;* such as theft, parricide, &c.

126. 24. *Duarum philosophiarum;* the Peripatetic and Academic.

126. 25. *Apud antiquos;* before the time of Socrates.

127. 4. *De nostrâ possessione;* i. e. *cognitione rerum et philosophiâ.*

SEC. XXVIII. 127. 11. *Ex particulâ parvâ;* from the Lyceum, for instance, a celebrated gymnasium at Athens, which was also called περίπατος, because the Peripatetic philosophers discoursed whilst walking about there.

127. 19. *Captivos nostros;* in reference to the well-known history of Regulus, who preferred to sacrifice his own life rather than to advise his countrymen to make a compromise with the Carthaginians by an exchange of prisoners.

127. 27. *Hactenus loquuntur*; the Peripatetic and Academic philosophers.

128. 4. *Surculo defringendo*; in allusion to the practice of litigants. If the question was about an estate, the prætor anciently went with the parties to the place, and gave possession to which of them he thought proper. But, from the increase of business, this soon became impracticable; and it became customary for the parties to call one another from court to the spot, — a farm or vineyard, for example, — and to bring from thence a turf or branch, to represent the property for which they were contending. These were delivered to the person to whom the prætor adjudged the possession.

128. 15. *Inopiâ* [rerum;] because they have nothing to say. *Judicio*; because others would think that they were unwilling to say any thing on that subject.

Sec. XXIX. 129. 2. *Quid in re sit*; i. e. *an aliquid existat.*

129. 11. *Naturâne*; according to the Academics and Stoics. *An opinionibus*; according to the Pyrrhonians.

129. 20. *Quid .... impressum sit*; such as the worship of the gods, filial piety, and kind offices to friends.

129. 27. *Corporis* [bona;] health, bodily vigor, beauty. *Animi*; genius, memory, industry. *Externa*; rank, wealth.

130. 11. *Æquumne sit ulcisci.* On the subject

of revenge, the ancients seem to have differed. Seneca and Dion condemned the practice. Tyrius Maximus says that the avenger deserves more censure than he who committed the first offence. Aristotle, on the other hand, approves of it. Cicero's opinion we may infer from the following sentence in his oration against Antony: "I will avenge myself for every offence, however or by whomsoever committed." That the practice is inconsistent with the plain requisitions of Christianity, is too evident to admit of a question.

Sec. XXXI. 133. 20. *Inscribunt*; as was the case with Aristotle and Theophrastus.

133. 25. *A quibus*; philosophers.

Sec. XXXII. 134. 10. *Quinquennali celebritate ludorum*. Hercules instituted the Olympic games in honor of Jupiter, to be celebrated every fifth year at Olympia. Iphitus, of Elis, renewed them in the 408th year after the destruction of Troy, 23 years before the building of Rome. The celebration of them declined during the reign of Theodosius.

134. 24. *Prodico*; a philosopher and rhetorician of Chios, teacher of Euripides.

135. 6. *Hic*; Gorgias.

135. 15. *Multique*; Theodorus, Isocrates, &c.

135. 27. *Ejus*; Q. Mucius Scaevola.

136. 1. *Illi*; the Grecians.

SEC. XXXIII. 136. 9. *Cum esset*; i. e. *cum viveret.*

136. 12. *Euclide.* He flourished under Ptolemy, and taught mathematics at Alexandria, A. U. C. 450. *Archimede*; the most distinguished mathematician of his time; he lost his life at Syracuse, A. U. C. 540, when that city was taken possession of by the Romans. *Damone aut Aristoxeno*; distinguished musicians, the former of Athens, the latter of Tarentum.

136. 13. *Aristophane*; not the celebrated comic poet of Athens, but a grammarian of Byzantium.

136. 18. *De patre*; i. e. *ex patre*, &c.

136. 19. *Socero meo*; Scævola.

136. 22. *Manilium*; who had been consul, A. U. C. 604.

136. 24. *Quod erat insigne*; which was an intimation that he was ready to answer any questions which might be put to him.

137. 4. *P. Crassi*; distinguished for his knowledge of the civil and pontifical law; he was consul A. U. C. 549.

137. 5. *Scipionis*; P. Scipio Nasica.

137. 12. *Transmarinam atque adventiciam*; being obtained from the Grecians, who are separated by a sea from the Italians.

SEC. XXXIV. 138. 12. *Septem fuisse*; Thales, Solon, Periander, Cleobulus, Chilon, Bias, Pittacus.

138. 25. *Populares homines*; i. e. ambitiously courting the favor of the people.

138. 26. *Veteres comici*; particularly Eupolis.

139. 4. *Clamator*; bawling professor of rhetoric. *Ad clepsydram.* To prevent advocates from being too tedious, it was ordained by the Pompeian law, in imitation of the Greeks, that they should speak by an hour-glass.

139. 8. *Quadraginta annos*; until the year 326, A. U. C., the third of the Peloponnesian war.

139. 11. *Non boni*; pernicious, because they injured their fellow-citizens by tyrannical acts.

SEC. XXXV. 140. 15. *Cum barbaros*; i. e. and listen to barbarians. The quotation is from some tragic poet, who puts the word into the mouth of Philoctetes. Aristotle uttered the same verse, substituting the word "Isocrates" for "barbarians."

SEC. XXXVI. 142. 10. *Apud hos . . . . compulisti*; I know not what benefit Cæsar and Sulpicius may have derived from your discourse; for my part, you have made me resolve to become thoroughly acquainted with the philosophy of the Academics.

142. 15. *Sed . . . . spissius*; i. e. although what they teach is too obscure.

142. 21. *Commovit*: "fixed my attention."

142. 26. *His nostris*; with the limited knowledge of the Romans.

143. 11. *Ad laudem splendoremque*; i. e. to the embellishment of a discourse.

SEC. XXXVII. 144. 6. *Abjecta;* low expressions, such as are frequently found in comedies and satires. *Obsoleta.* Our author sometimes uses words of this kind, particularly in his epistles; e. g. *raudusculum, muginari, averruncare,* &c.

SEC. XXXVIII. 145. 1. *Poëtarum licentiæ.* Virgil often uses words of the kind alluded to; e. g. *olli, fuat, aulai, quianam,* &c.

145. 2. *Raro.* This word, followed by the word *etiam,* has the signification of *aliquando,* or *nonnunquam.*

145. 18. *Dii genitales.* The following is the verse of Ennius, of which these words form a part:

> "*Romulus in cælo cum diis genitalibus ævum*
> *Degit.*"

The Dii genitales, or deities by birth, were Juno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus, Mars, Mercury, Jupiter, Neptune, and Apollo.

SEC. XXXIX. 146. 18. *Inhorrescit . . . . pelagus;* a quotation from Pacuvius.

SEC. XL. 148. 7. *Illa . . . . acriora;* i. e. *illa vero translata quæ ab oculorum sensu ducta sunt, sunt acriora,* &c.

148. 16. *In scenam;* i. e. into the theatre, that the audience might decide whether his metaphorical expression was inappropriate.

SEC. XLI. 149. 9. *Glauciam.* C. Servilius Glaucia, a ridiculous fellow, was quæstor A. U. C. 644.

150. 2. *Florentior;* than the metaphorical.

150. 9. *Offendere;* [i. e. impingere,] *classem Achivûm ad scopulum et telum.* By the word *telum* may be understood either the weapon of Hector, who set fire to the Grecian ships, or war, as in the following section we are told that *arma* and *tela* are put for war.

SEC. XLII. 151. 8. *Martem;* i. e. chance, or fortune.

151. 10. *Pro comitiis;* which are held in the Campus Martius.

151. 13. *Pro ipsis;* for the persons who are under the influence of these vices, as *avaritia* for *avarus.*

151. 26. *Cum .... unus;* when one man speaks of himself as if there were more.

151. 27. *Nos .... Rudini;* supposed to be a verse of Ennius, expressing his joy because he had received the rights of citizenship. Our author, in his oration for Archias, says, "*Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem* (*Ennium*) *majores nostri in civitatem receperunt.*"

SEC. XLIII. 152. 11. *Sunt translata quodam modo:* "are somewhat metaphorical."

152. 27. *Lucilius;* when he introduced in a satirical composition my father-in-law, Mucius Scævola, whom Albucius had accused of extortion.

153. 14. *Ne aspere;* as if any one should say, "*Xerxis exercitus.*"

153. 15. *Neve vastius;* "nor be pronounced too broadly;" as when the letter *a* occurs too frequently; e. g. *Frugifera regna Asiæ.*

Sec. XLIV. 153. 25. *Princeps;* i. e. *primus.*

154. 11. *Versus . . . . vitium est.* Into which Cicero has more than once fallen; e. g. in his oration for Archias — "*In quo me non inficior mediocriter esse versatum.*"

154. 20. *Numero et astricto et soluto;* by a rhythm resembling verse, but not metrical. Rhythm, says Harris, differs from metre, inasmuch as rhythm is proportion applied to any motion whatever; metre is proportion applied to the motion of words spoken. In language, however, rhythm is less restricted than metre, the former belonging to both prose and verse, the latter to verse only.

Sec. XLV. 155. 10. *Sed ea . . . . medio:* "but when we have raised them from their ordinary meaning."

156. 1. *Quinque stellæ;* Mars, Mercury, Jupiter, Venus, and Saturn.

156. 9. *Non casu.* Democritus and Epicurus believed every thing to be produced by an accidental concourse of atoms.

Sec. XLVI. 156. 22. *Capitolii fastigium.* The capitol, so called because, when the foundation of it

was laid, a human head is said to have been found, was built on the Tarpeian or Capitoline mount, by Tarquinius Superbus. There were three others built at different periods.

Sec. XLVII. 157. 26. *Aliæ*; sc. *percussiones*.

158. 14. *Quid . . . nunc*; a quotation from the "Hecuba" of Ennius.

Sec. XLVIII. 158. 22. *Ne spiritu quidem minimo*: "not even by the smallest breath." In a verse, the feet should be so well arranged, each in its proper place, that there may be no syllable either deficient or redundant.

Sec. XLIX. 160. 8. *Iis philosophis*; Aristotle and Theophrastus.

160. 15. *Istis*; Cotta and Sulpicius.

Sec. LIII. 166. 5. *Commoratio unâ in re*. Almost every oration of Cicero will furnish examples of this. A remarkable one occurs in his defence of Sex. Roscius Amerinus, § 74, *Quomodo occidit?* &c.

166. 14. *Extenuatio*. See page 41.

166. 15. *Illusio*; of which Cicero speaks more particularly, B. II. 58.

167. 13. *Exemplum*; as in our author's first oration against Catiline, Sec. I., "*An vero vir amplissimus, P. Scipio . . . perferemus?*"

167. 18. *Purgatio*; as in the defence made by

the deputies of C. Manlius to Q. Marcius Rex, in the Catilinarian war of Sallust, XXXIII., "*Deos hominesque testamur . . . . pereamus.*"

167. 19. *Optatio.* For an example, see Virgil, Ecl. VIII. 7:

> "*En erit unquam*
> *Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?*
> *En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem*
> *Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?*"

SEC. LIV. 167. 23. *Geminatio verborum.* It gives additional force, as in the first oration against Catiline: "*O tempora! O mores! senatus hæc intelligit; consul videt: hic tamen vivit! vivit? immo vero etiam in senatum venit.*" It gives vivacity, as in Virgil, Ecl. VI. 20:

> "*Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,*
> *Ægle, Naiadum pulcherrima.*"

167. 25. *Paulum immutatum verbum atque deflexum;* punning.

167. 27. *In extremum conversio;* as in Virgil's Ecl. X. 75:

> "*Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;*
> *Juniperi gravis umbra: nocent et frugibus umbræ.*"

168. 6. *Conversio;* as in Cicero's oration for Cluentius: "*Sine invidiâ culpa plectatur, et sine culpâ invidia ponatur.*"

SEC. LVI. 170. 25. *Quo . . . . affectum;* a quotation from a speech of Gracchus, in which he lamented the loss of his brother, who was put to death in the capitol, by Scipio Nasica.

SEC. LVIII. 172. 5. *Impius . . . . natos;* a quotation from "Thyestes," a tragedy of Ennius. See the account of Atreus and Thyestes in Class. Dict.

172. 8. *Segregare abs te ausus;* a verse from the "Teucer" of Pacuvius. See Cic. de Orat. II. 47.

172. 10. *Exquis . . . . vincite;* from the "Atreus" of Accius.

172. 13. *Quo . . . . filias;* from the "Medea" of Ennius.

172. 14. *Peliæ;* a son of Neptune and king of Thessaly, whom his daughters put to death at the instigation of Medea, who had promised to restore him by her art to his youth.

172. 16. *O pater . . . . evitari;* from the "Hecuba" of Ennius.

172. 18. *Hæc omnia;* i. e. whilst gazing on those places where the beautiful edifices of Troy once stood, I beheld, &c.

173. 16. *Quâ tempestate;* i. e. *quo tempore.*

SEC. LIX. 173. 19. *Motus;* sc. *animorum.*

SEC. LX. 176. 11. *Ego vero;* i. e. admire the diligence and learning of Gracchus.

176. 12. *Illos viros;* Tib. and Caius Gracchus.

176. 13. *Ea tela texitur.* He alludes to the fac-

tions of Marius and Sylla, which were disturbing the state at that time.

176. 15. *Non tulerunt.* Both were put to death; the former by Scipio Nasica, the latter by Opimius.

Sec. LXI. 177. 21. *Me consule*; A. U. C. 658.

177. 28. *Bithyniæ rege*; Nicomedes, who, at his death, left Bithynia to the Roman people.

178. 3. *Ætati suæ*; i. e. *æqualibus.*

178. 4. *Illum tanto minorem.* Cicero, in his "Brutus," says that Cotta and Sulpicius were ten years younger than Hortensius.

